

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління»

До захисту
В.о. завідувача кафедри публічного управління
та державної служби
к.держ.упр., доц. Набока Л.В.

підпис

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ
НА РІВНІ ГРОМАД

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр»

281 Публічне управління та адміністрування

28 Публічне управління та адміністрування

Виконавець

здобувач 2 курсу, гр. ЗПУА-2-23

Д.Д. Красніков

Науковий керівник

д.держ.упр., проф.

Ю.О. Куц

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РІВНІ ГРОМАД.....	6
1.1 Соціальний захист: поняття, структура та функції.....	6
1.2 Розвиток соціальної сфери територіальних громад: концептуальні засади.....	19
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	31
2.1 Особливості забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади.....	31
2.2 Реалізації механізму соціального захисту жителів територіальної громади: організаційна складова.....	37
2.3 Функціональні механізми здійснення соціального захисту жителів територіальної громади.....	44
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РІВНІ ГРОМАД.....	52
3.1 Особливості законодавчого регулювання системи соціального захисту в українських громадах.....	52
3.2 Рекомендації щодо зміцнення соціальної політики на рівні громад.....	63
ВИСНОВКИ.....	73
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	75

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми дослідження зумовлена процесами децентралізації, які тривають в Україні та вимагають перегляду підходів до забезпечення соціального захисту населення на рівні громад. Децентралізація сприяє передачі значних повноважень та відповідальності місцевим громадам, що створює нові виклики у сфері соціальної політики. Ефективність реалізації соціального захисту значною мірою залежить від здатності громад забезпечувати належний рівень соціальних послуг та підтримки уразливих верств населення. В умовах обмежених фінансових ресурсів та неоднорідності розвитку громад постає необхідність пошуку оптимальних механізмів управління та фінансування соціального захисту.

Водночас, соціальний захист є одним із ключових факторів забезпечення соціальної справедливості та стабільності в суспільстві. Недостатність або неефективність соціальних програм на рівні громад може призвести до загострення соціальної нерівності, зростання бідності та соціальної напруги. На тлі глобальних та внутрішніх криз, які посилюють соціальні ризики, зростає потреба в адаптації системи соціального захисту до нових викликів. Важливим аспектом є забезпечення доступності та якості соціальних послуг для всіх категорій населення, зокрема для осіб похилого віку, людей з інвалідністю, сімей з дітьми та інших вразливих груп.

Оскільки громади відіграють все більш значну роль у формуванні та реалізації соціальної політики, дослідження їхньої спроможності ефективно забезпечувати соціальний захист набуває особливої актуальності. Наукове осмислення цих процесів сприятиме розвитку більш ефективної та стійкої системи соціального захисту, здатної адекватно реагувати на сучасні виклики.

Ступінь наукової вивченості теми соціального захисту населення на рівні громад в Україні є різноманітною і охоплює декілька ключових напрямків досліджень. Вітчизняні науковці, такі як Т.В. Семигіна та В.В. Скуратівський, приділили значну увагу питанням соціального захисту в контексті

децентралізації та реформування соціальної політики. Їхні дослідження стосуються механізмів реалізації соціальної політики на місцевому рівні та визначають ключові проблеми, що виникають у процесі передачі повноважень громадам. Дослідженням проблем забезпечення соціального захисту на рівні громад займаються також О.Я. Амоша та В.М. Геєць, які аналізують питання соціальної справедливості та соціальної стабільності в умовах трансформаційних змін. У своїх роботах вони підкреслюють важливість адаптації соціальних програм до місцевих умов і необхідність розробки інноваційних підходів до управління соціальним захистом. Окремо варто відзначити дослідження О.В. Осауленка та Л.В. Попова, які вивчають фінансові аспекти соціального захисту, зокрема ефективність використання бюджетних коштів на місцевому рівні. Значний внесок у вивчення соціального захисту на рівні громад зробили також міжнародні експерти, такі як Й. Герценберг і Дж. Пірсон, які досліджують порівняльний досвід впровадження соціальних програм у різних країнах, що дозволяє краще зрозуміти ефективність різних моделей соціального захисту.

У цілому, ступінь наукової вивченості теми свідчить про значний інтерес наукової спільноти до питань соціального захисту на рівні громад, проте вимагає подальшого дослідження з урахуванням нових викликів, що постають перед українським суспільством в умовах децентралізації та глобальних соціально-економічних змін.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є теоретичне обґрунтування та вироблення практичних рекомендацій щодо підвищення рівня забезпечення соціального захисту населення на рівні громад.

Для досягнення означеної мети були сформульовані такі *завдання*:

- дослідити поняття, структуру та функції соціального захисту на рівні громад;
- вивчити концептуальні засади розвитку соціальної сфери територіальних громад;
- проаналізувати стан та особливості законодавчого регулювання системи

соціального захисту в українських громадах;

- вивчити діяльність територіальних громад із соціального захисту населення;
- запропонувати напрямки удосконалення соціального захисту на рівні громад.

Об'єктом дослідження є соціальний захист населення.

Предметом – забезпечення соціального захисту населення на рівні громад.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі застосовувався широкий спектр філософських, загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження, призначених для отримання об'єктивних та достовірних результатів. Під час вивчення засад ефективного забезпечення соціального захисту населення на рівні громад було використано методи аналізу, синтезу, аналогії, порівняльно-правового аналізу, системного аналізу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що практичні рекомендації можуть бути спрямовані на удосконалення процесу функціонування органів публічного управління у сфері здійснення соціальної політики з огляду на потребу підвищення ефективності забезпечення соціального захисту населення на рівні громад. Пропозиції мають адресне практичне спрямування і можуть бути використані у роботі органів місцевого самоврядування у територіальних громадах України.

Запропоновані у кваліфікаційній роботі теоретичні положення, висновки і рекомендації можуть бути використані у навчальному процесі за програмами підготовки магістрів публічного управління та адміністрування освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування». Основні положення та висновки кваліфікаційної роботи були заслухані та обговорені на засіданні кафедри публічного управління та державної служби Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РІВНІ ГРОМАД

1.1 Соціальний захист: поняття, структура та функції

На даний момент головною метою системи соціального захисту є забезпечення базових умов виживання для соціально вразливих категорій населення та пріоритетний захист окремих груп громадян, таких як військовослужбовці, внутрішньо переміщені особи, постраждалі внаслідок надзвичайних ситуацій тощо. У перспективі цілі соціального захисту мають відповідати положенням статті 46 Конституції України, що передбачає право громадян на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них причин, у старості та інших випадках, визначених законом [18].

При визначенні сутності соціального захисту слід спиратися на Конституцію України, національні та міжнародні нормативно-правові акти, а також на досвід інших держав і світову практику державного управління. Сучасні виклики вимагають комплексного підходу до регулювання соціальної сфери, що передбачає використання довідкових, енциклопедичних та іноземних джерел для створення ефективної системи соціального захисту.

Сьогодні одним із ключових завдань державної політики є забезпечення високого рівня державного управління всіма сферами суспільного життя, що в кінцевому результаті має сприяти формуванню соціально орієнтованої держави, де кожен громадянин відчуває захищеність та соціальну стабільність. Вирішення цього завдання неможливе без ефективного соціального забезпечення та цілісної соціальної політики.

Міжнародні документи з прав людини визначають соціальний захист як важливу складову розвинених демократичних держав. Зокрема, стаття 22 Загальної декларації прав людини 1948 року встановлює, що кожна людина як

член суспільства має право на соціальне забезпечення, що передбачає реалізацію економічних, соціальних і культурних прав для підтримання її гідності та вільного розвитку. Це досягається через національні зусилля, міжнародне співробітництво та з урахуванням структури і ресурсів кожної держави. Стаття 25 цього ж документа закріплює право кожного на достатній життєвий рівень, який включає забезпечення харчуванням, одягом, житлом, медичним доглядом та соціальними послугами, а також гарантії захисту у випадках безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи втрати засобів до існування з незалежних від особи обставин.

Аналогічні положення містить Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. У статті 9 Пакту закріплено право кожної особи на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування, що є основою для створення та реалізації національних програм соціальної підтримки та захисту [27].

Конвенція Міжнародної організації праці № 102 визначає концепцію соціального захисту, яка гарантує право всіх громадян на отримання соціальної допомоги незалежно від їхнього трудового стажу та суми сплачених страхових внесків, охоплюючи дев'ять основних напрямів, за якими повинна надаватися допомога. До таких належать: медичне обслуговування, допомога у зв'язку з хворобою, допомога з безробіття, пенсії за віком, пенсії у випадку виробничих травм, допомога у зв'язку з народженням дитини, сімейна допомога, допомога з інвалідності та допомога у випадку втрати годувальника [17].

Європейська соціальна хартія (набрала чинності 26 лютого 1965 р.) та Європейська соціальна хартія (переглянута, діє з 1 липня 1999 р.) зосереджуються на захисті соціальних та економічних прав у повному обсязі з метою підвищення рівня життя та забезпечення соціального добробуту населення [12].

На сьогодні всі 47 держав-членів Ради Європи підписали Європейську соціальну хартію, з яких 30 країн її ратифікували, тоді як 13 держав досі дотримуються положень Хартії 1961 року. Україна підписала Європейську

соціальну хартію 7 травня 1996 року та ратифікувала її Законом України від 14 вересня 2006 року № 137-V.

На Всесвітньому саміті з соціального розвитку, що проходив у Копенгагені у 1995 році, уряди країн взяли на себе зобов'язання «розробити та впровадити політику, яка забезпечить усім громадянам належний економічний та соціальний захист у випадках безробіття, хвороби, материнства, виховання дітей, вдовства, непрацездатності та старості» [64].

На 24-й спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН, яка відбулася у Женеві в червні 2000 року, було підкреслено важливість створення та вдосконалення систем соціального захисту, а також обміну передовим досвідом у цій сфері. Значну увагу питанню соціального захисту було приділено і під час Конференції з фінансування розвитку на високому рівні, що проходила в Монтерреї (Мексика) у березні 2002 року [67].

Міжнародне співтовариство продовжує активно працювати над забезпеченням соціального розвитку та добробуту людини, включаючи визначення спільних цінностей, цілей і стратегій у цій галузі. Згідно з Конституцією України, утвердження та забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави. Держава виступає не лише гарантом, а й активним учасником процесу забезпечення прав та свобод своїх громадян, що підтверджує її соціальну орієнтацію. Конституція України визначає, що «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [18, с. 1].

Сьогодні державна політика України у сфері соціального захисту та соціального забезпечення формується на основі низки нормативно-правових актів, прийнятих Верховною Радою України, виданих Президентом України та Кабінетом Міністрів України. При аналізі цих документів слід враховувати, що згадані органи державної влади здійснюють нормотворчий вплив на політику у цій сфері відповідно до розподілу владних повноважень, визначеного Конституцією України.

Верховна Рада України реалізує свої повноваження через визначення

засад внутрішньої і зовнішньої політики, затвердження загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку, а також законодавче закріплення принципів соціального захисту. Практично це здійснюється шляхом ухвалення законів, застосування інструментів парламентського контролю, а також через проведення парламентських слухань.

Президент України, реалізуючи правове регулювання засад соціальної політики, виконує функції гаранта дотримання Конституції України, прав і свобод громадян. Тому акти Президента не встановлюють нових регулювань, а є додатковими до норм, передбачених законами України, що підтверджується їхніми назвами та змістом указів і розпоряджень.

Водночас, відповідно до Конституції України, Кабінет Міністрів визначається як орган, що забезпечує реалізацію державної політики у сферах праці, зайнятості та соціального захисту населення, а також розробляє і впроваджує загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального та культурного розвитку України.

Основний Закон України гарантує громадянам соціальний захист у різних формах його реалізації:

1. Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які служать у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (ч. 5 ст. 17).

2. Громадяни мають право брати участь у професійних спілках для захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів (ч. 3 ст. 36).

3. Громадяни мають право на соціальний захист, що включає забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, визначених законом (ч. 1 ст. 46).

4. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безкоштовно або за доступну плату відповідно до закону (ч. 2 ст. 47).

5. Основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення, а

також засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства, виховання, освіти, культури і охорони здоров'я, екологічної безпеки визначаються законами України (п. 6 ч. 1 ст. 92).

6. Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, а також політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування (п. 3 ч. 1 ст. 116).

Таким чином, основоположні засади соціального захисту закріплені в Конституції України і продовжуються в інших національних нормативно-правових документах.

Так, Б. Стичинський відносить до предмета права соціального забезпечення такі види розподільчих відносин: пенсійне забезпечення, надання допомоги різним категоріям громадян, соціальне обслуговування осіб похилого віку та непрацездатних, безкоштовне медичне обслуговування і лікування, санаторно-курортне лікування, соціальна допомога сім'ям з дітьми, забезпечення житлом за рахунок державного чи комунального житлового фонду, надання освітніх послуг, а також можливість безкоштовного або пільгового користування досягненнями культури [56].

Поняття «соціальна» вказує на державу, в якій соціальна справедливість є основним принципом діяльності, а добробут усіх громадян і підтримка соціально незахищених верств населення є пріоритетом.

З точки зору вченого Г. фон Хаферкампа, «соціальна держава, на відміну від адміністративної та ліберальної правової держави, є державою турботливого існування, державою соціальних виплат і соціального розподілу» [50, с. 15].

Соціальний захист у механізмі державного управління охоплює не лише надання підтримки тим, хто її потребує, а й забезпечення в країні здорового соціального клімату та розвитку без потрясінь, революцій і громадянських війн. Сьогодні соціальні цінності в тій чи іншій мірі притаманні всім промислово розвинутим країнам, що, безумовно, є значним досягненням світової цивілізації

[50, с. 85].

Соціальна держава, як справедливо зазначають дослідники, повинна забезпечувати рух у напрямі: досягнення соціальної справедливості та соціальної безпеки в суспільстві; сприяння кожному у знаходженні роботи або іншого джерела доходу; гарантування миру і злагоди в суспільстві; створення відповідних умов для життя та особистого розвитку, щоб індивід міг стати агентом свого власного розвитку. Соціальна допомога повинна надаватися лише тим, хто опинився в скрутному становищі не з власної вини (наприклад, внаслідок втрати роботи через економічну кризу тощо).

На думку відомого вченого Г. Мюрдаля, який є засновником так званої шведської моделі соціалізму, основним завданням «соціальної держави» є соціальний захист населення.

«Створення системи соціального захисту передбачає такі напрями діяльності держави: забезпечення громадян високим прожитковим мінімумом і надання матеріальної допомоги тим, хто її потребує через об'єктивні причини; припинення дії привілеїв для тих, хто їх не заслуговує; формування умов, що стимулюють громадян отримувати законні доходи для забезпечення гідного життя; гарантування екологічної безпеки для членів суспільства; створення умов для задоволення освітніх потреб громадян у сфері освіти та медичної допомоги; забезпечення сприятливих умов праці для найманих працівників та їх захист від негативних впливів ринкової економіки; захист громадян від злочинних дій; гарантування цивільних і політичних прав та свобод відповідно до принципів правової і соціальної держави; захист від політичного переслідування і адміністративного свавілля; забезпечення свободи духовного життя людей та їх захист від ідеологічного тиску; формування сприятливого соціально-психологічного клімату в суспільстві, а також у окремих соціальних групах і структурних утвореннях, захист громадян від психологічного пресингу; забезпечення максимальної стабільності в громадському житті» [58, с. 49].

Відправною точкою виникнення терміна «соціальний захист» вважається

1935 рік, коли у США було прийнято закон про соціальний захист (Social Security Act) в рамках політики «Нового курсу» Ф. Рузвельта. Поступово цей концепт поширювався на всі західні країни, формуючи систему заходів, які забезпечують захист кожного громадянина від економічної та соціальної деградації, що може виникнути внаслідок безробіття, втрати чи різкого зменшення доходу, хвороби, народження дитини, виробничих травм або професійних захворювань, інвалідності, старості, втрати годувальника тощо [51, с. 45].

Саме на початку 40-х років XX століття у документах Міжнародної організації праці термін «соціальний захист» було визначено як захід, спрямований на «захист членів суспільства від економічних і соціальних лих, що можуть виникнути внаслідок втрати чи суттєвого зниження заробітків через хворобу, пологи, виробничі нещасні випадки, безробіття, інвалідність, старість і смерть, а також забезпечення субсидій сім'ям із дітьми» [58, с. 161].

Оксфордський фундаментальний тлумачний словник серії «A Dictionary of Business» визначає поняття «social security» як державну систему виплат допомоги у випадках хвороби та безробіття, а також різних видів допомоги жінкам і дітям, пенсій. Це поняття в основному описує систему соціального захисту через призму соціального забезпечення, яке реалізується відповідним державним міністерством, з чітким визначенням відповідальності за його впровадження [1, с. 598].

Щодо змісту категорії «соціальний захист» також немає єдиної думки серед економістів. Так, сучасний англійський науковець Д. П'єтерс трактує соціальний захист «як комплекс заходів, що сприяють солідарності з людьми, які опинилися під загрозою втрати доходу або мають конкретні витрати» [32, с. 11].

М. Туленков визначає соціальний захист як регульований процес діяльності соціально-політичних інституцій, що спрямований на підтримку гідного рівня життя та добробуту індивідів і соціальних груп в конкретних соціально-економічних умовах [58, с. 38].

У свою чергу, українська дослідниця К. Дідківська трактує соціальний захист як державну підтримку певних категорій населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів. Вона підкреслює важливість забезпечення відповідного рівня життя через надання правової, фінансової та матеріальної допомоги окремим громадянам (зокрема, найвразливішим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення. Це включає забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, зокрема через установлення соціальних стандартів [12, с. 103].

В. Скуратівський, О. Палій та Е. Лібанова підкреслюють, що «соціальний захист – це сукупність організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах» [51, с. 104].

У свою чергу, вчені В. Кисельов і В. Смоляков визначають соціальний захист як діяльність держави, що реалізує «цілі та пріоритетні завдання соціальної політики, реалізацію сукупності законодавчо закріплених економічних, правових та соціальних гарантій, забезпечення кожному членові суспільства дотримання найважливіших прав, включаючи право на гідний рівень життя» [55, с. 43].

Стаховська Н. вважає, що законодавець намагається включити до соціального захисту різні державницькі заходи, які мають матеріально-побутовий, медичний, культурно-освітній та інший характер. Ці заходи демонструють турботу держави про підростаюче покоління, громадян, які опинилися в складних життєвих ситуаціях і потребують допомоги, а також про осіб, що мають особливі заслуги перед Батьківщиною. Таким чином, соціальний захист охоплює фактично все населення України [54, с. 56].

Окремі науковці розглядають соціальний захист як систему, що складається з:

1. Правових, соціально-економічних і організаційних заходів, які гарантує та реалізує держава з метою забезпечення належного рівня життя людини. Це

включає матеріальне забезпечення відповідно до стандартів сучасного суспільства [55, с. 47].

2. Інститутів державного соціального забезпечення, соціальної допомоги, соціального й особистого страхування, а також внутрішньоорганізаційних форм соціальної допомоги. Ці інститути функціонують для матеріального, медичного та реабілітаційного забезпечення людей похилого віку, непрацездатних, хворих, безробітних, сімей, які втратили годувальника, а також надають допомогу сім'ям [55, с. 49].

3. Принципів, методів, законодавчо встановлених державою соціальних гарантій, заходів та закладів, які забезпечують умови для нормальної життєдіяльності різних соціальних категорій і груп [55, с. 48].

Б.І. Сташків вважає, що «соціальний захист» являє собою різні форми і види матеріального забезпечення, які надаються відповідно до умов, визначених законом або договором, з фондів, створених спеціально для цього, для осіб, які з незалежних від них причин не мають достатніх засобів до існування [55]. С. Горянська трактує «соціальний захист» як систему економічних, політичних і правових заходів, які мають на меті формування оптимальних умов для забезпечення реальних можливостей реалізації прав і свобод населення, що забезпечують матеріальний добробут [8, с. 88].

Цікаве тлумачення соціального захисту як системи пропонує відомий американський економіст П. Спікер у своїй праці «Соціальна політика: теми та підходи», де він описує соціальний захист як систему соціальних служб, які передають конкретні ресурси споживачам. Він виокремлює «велику п'ятірку» соціальних служб: соціальне забезпечення, житлові програми, охорону здоров'я, соціальну роботу та освіту [53, с. 79]. Н. Римашевська зазначає, що соціальний захист – це «фактичні механізми, через які зазвичай відбувається перерозподіл доходів від певних підгруп суспільства, які фінансують (економічно активні члени суспільства), на користь тих, хто отримує, тобто хворих, людей похилого віку, непрацездатних, безробітних і бідних» [55, с. 44].

Цікаве визначення соціального захисту наводить Американська

енциклопедія, де зазначається, що «соціальний захист, у загальному розумінні цього поняття, означає безпеку й свободу від страху, які спрямовані на суспільство як на групи взаємопов'язаних та взаємозалежних людей» [69, с. 102]. У Всесвітній енциклопедії акцентовано на економічних аспектах соціального захисту: «Соціальний захист – це урядова програма, що допомагає працівникам, пенсіонерам та їхнім сім'ям досягти рівня економічного забезпечення» [68, с. 98].

Не менш цікаве визначення соціального захисту пропонує британський соціолог Р. Тітмус у своєму відомому есе «Соціальний розподіл соціального захисту» (1955 р.) [53, с. 144]. Він закликає розширити розуміння соціального захисту за межі традиційного підходу, включивши до цієї концепції інші види перерозподілу, такі як система оподаткування («фіскальний захист») та соціальний захист за місцем роботи. Тітмус вважає, що категорія «фіскальний захист» охоплює два різні види перерозподілу: перший - це субсидії, які впливають на поведінку людей (наприклад, житлові субсидії чи зменшення орендної плати), а другий - це підтримка певного рівня доходу, метою якої є перерозподіл для захисту життєвих стандартів населення.

Захист за місцем роботи також не є однорідною категорією; це включає в себе заходи перерозподілу, які використовують роботодавці для посилення виробничих можливостей (такі як оплата лікарняного або дитячих садків для працівників), а також приватне страхування, яке зазвичай купується роботодавцями, але може бути придбане й окремими індивідами. Окрім цих підходів, існують інші способи надання захисту: державний, приватний, волонтерський і неформальний. Державний сектор складається зі служб, що підтримуються державою, приватний – з комерційної діяльності, а волонтерський – з неприбуткових організацій (хоча в деяких країнах приватна ініціатива також може вважатися «волонтерською»). Неформальна допомога надається друзями, сусідами, родичами або, найчастіше, жінками, які є членами родини [53, с. 145].

Соціальний захист населення визначається як система економічних,

правових, організаційних та інших заходів держави, спрямованих на забезпечення соціальних прав і гарантій громадян. Ця система виконує роль турботи держави та суспільства про осіб, які потребують допомоги у зв'язку з віком, станом здоров'я, соціальним становищем або недостатнім забезпеченням засобами існування тощо [29, с. 558].

Багато сучасних економістів вважають, що система соціального захисту є сукупністю економічних, юридичних, соціальних прав та гарантій, а також соціальних установ і інститутів, які забезпечують гідні умови життєдіяльності для всіх верств населення, з особливою увагою до соціально вразливих груп. Таке визначення підтримують А. Сіленко та В. Коляденко, які зазначають, що система соціального захисту включає комплекс правових, соціально-економічних і політичних гарантій, що створюють умови для забезпечення засобів існування. Для працездатних громадян це відбувається через особистий трудовий внесок, економічну самостійність і підприємництво, тоді як соціально уразливі верстви отримують підтримку від держави, яка не повинна бути нижчою за встановлений законом прожитковий мінімум [50, с. 303].

Соціальний захист охоплює як пасивні, так і активні заходи підтримки доходів. Пасивні заходи включають соціальну допомогу, тоді як активні - це соціальне страхування (забезпечення доходів у разі втрати працездатності чи роботи), лікування та профілактика захворювань, а також підтримка освіти та підвищення кваліфікації [51, с. 106].

Пасивна підтримка надається у формі соціальної допомоги - фінансової підтримки для осіб або сімей, які не мають достатніх засобів до існування. Соціальна допомога є адресною, тобто надається лише тим, хто її дійсно потребує. Завдяки соціальній допомозі соціальний захист виконує лікувальну та реабілітаційну функцію, допомагаючи людям, які опинилися в складних життєвих ситуаціях, уникнути зuboжіння та не залишитися на узбіччі суспільства.

Не менш важливими є також заходи, які запобігають ситуаціям, що загрожують добробуту особи, і стимулюють активність. Соціальний захист

реалізує свою превентивну функцію, захищаючи особу та її сім'ю від втрати доходу внаслідок безробіття, старіння, хвороб або смерті, а також покращуючи добробут через соціальні служби та економічну допомогу для виховання дітей. Система соціального захисту включає програми зайнятості, соціального страхування, охорони здоров'я тощо.

Соціальний захист населення є складовою соціальної функції держави. Основним призначенням цієї функції є забезпечення гідного існування для людини, сприяння вільному розвитку особистості, захисту сім'ї, а також досягнення соціальної справедливості і захищеності.

П. Спікер у своїх дослідженнях виокремлює основні функції соціального захисту, які наведено в табл. 1.1. Він визначає такі функції:

1. Превентивна функція - підтримання належного рівня життя громадян і запобігання бідності.

2. Реабілітаційна функція - покращення умов у майбутньому та запровадження необхідних механізмів впливу у разі погіршення ситуації, що включає пом'якшення наслідків бідності шляхом надання допомоги в грошовій, натуральній або безготівковій формах [53, с. 89].

Таблиця 1.1. Функції соціального захисту

Функція	Індивіди	Суспільство
Підтримання status quo	Захист	Соціальна інтеграція, відновлення
Покращення умов	Задоволення потреб, надання можливостей	Економічний розвиток
Погіршення добробуту	Покарання	Соціальний контроль

Так, Б.І. Сташків вважає, що «соціальне забезпечення» охоплює види та форми матеріального забезпечення, які надаються на умовах, що визначені законом або договором, з спеціально створених фондів особам, які не мають достатніх засобів до існування через незалежні від них життєві обставини [55].

О. П. Гринь також підкреслює, що соціальне забезпечення є формою

втілення соціальної політики держави, спрямованою на матеріальну підтримку певних категорій громадян за рахунок коштів державного бюджету та спеціальних позабюджетних фондів. Це здійснюється у випадках, визнаних державою як соціально значимі, з метою вирівнювання соціального статусу цих громадян у порівнянні з іншими членами суспільства [10].

Згідно з поглядом Мачульської О.Е., соціальне забезпечення передбачає відносини щодо розподілу позабюджетних фондів соціального призначення та перерозподілу частини державного бюджету для задоволення потреб громадян у випадку втрати джерела доходу, додаткових витрат або недостатності прожиткового мінімуму з об'єктивних соціально значимих причин [13, с. 117].

Державне соціальне забезпечення є важливою складовою системи соціального захисту, виконуючи функцію нагромадження та розподілу коштів, призначених для соціальної допомоги, виплат по соціальному страхуванню тощо. Воно включає пенсії та різні види допомоги. Отже, під соціальним забезпеченням розуміють заходи матеріальної підтримки особи та сім'ї з боку держави та суспільства. До системи соціального захисту також відносяться соціальні нормативи – гарантовані державою мінімальні рівні винагороди за працю, стипендіального та соціального забезпечення. Схематично співвідношення соціального захисту, соціального забезпечення і соціальної допомоги зображене нижче (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Співвідношення соціального захисту, соціального забезпечення і соціальної допомоги

У 90-х роках XX століття з'явився в науковому обігу термін «соціальна

згуртованість», що розглядається політичною елітою розвинутих країн як сучасна доктрина забезпечення стійкості розвитку суспільства. Основою соціальної згуртованості є добробут абсолютної більшості громадян, гармонійні й стабільні відносини, а також мінімізація соціальної ізоляції та соціальної дезінтеграції [16, с. 20]. Це свідчить про те, що справедливий і ефективний соціальний захист населення є запорукою стійкості та стабільності розвитку суспільства.

Актуальність реалізації теорії соціальної згуртованості в розвинутих країнах викликана нестійкістю соціально-економічного розвитку, глобалізацією світової економіки, екологічними проблемами та фінансовими кризами. За даними Міжнародного бюро праці, за останні 40 років у світі було зареєстровано понад 100 системних фінансових криз, що спричиняє невпевненість, непередбачуваність та нестійкість у різних її проявах.

В Україні вплив згаданих чинників посилюється особливостями перехідного періоду, такими як непрозора і несправедлива приватизація, корупція у всіх сферах суспільного життя, соціальна демагогія з боку владних інститутів, деградація моральних цінностей та зростання нерівності в рівні доходів населення. У таких умовах індивідуалізація суспільного життя стає більш вираженою, оскільки люди намагаються самотійно реагувати на виклики та загрози. Це призводить до зростання індивідуального й групового егоїзму, недовіри та відчуженості. Особливо неприпустимим у суспільстві стає розшарування населення за рівнем доходів і їх несправедливий розподіл.

Соціальна згуртованість, як передумова та наслідок динамічного й поступального розвитку, вимагає наявності соціально відповідальної держави з ефективними інститутами соціального захисту.

1.2 Розвиток соціальної сфери територіальних громад: концептуальні засади

Сучасна еволюція соціальної сфери на території України є суттєвою в

контексті децентралізації та реформування системи місцевого самоврядування. Однак, незважаючи на позитивні сторони, ця сфера має багато проблем, які потребують негайної уваги. По-перше, нерівний доступ до соціальних послуг призводить до суттєвих відмінностей між регіонами, що негативно впливає на якість життя населення. Особливо це стосується віддалених і малонаселених територій, ресурси яких зазвичай обмежені.

По-друге, традиційні підходи до управління соціальною сферою не завжди відповідають сучасному світу. Поточна правова інфраструктура потребує змін, щоб забезпечити прозорість, підзвітність та участь громади у прийнятті рішень. Неактивна участь громадськості загалом і молоді зокрема спричиняє соціальні конфлікти та призводить до відчуження населення від свого місцевого самоврядування.

По-третє, в умовах глобалізації та стрімкого економічного розвитку територіальні громади повинні впроваджувати інноваційні рішення та технології, які можуть підвищити ефективність надання соціальних послуг. Це включає як адаптацію до міжнародних протоколів, так і врахування місцевих особливостей і вимог.

Як наслідок, необхідний комплексний аналіз концептуальних засад розвитку соціальної сфери територіальних громад. Вкрай важливо дослідити методи інших країн, які успішно застосовують інноваційні підходи в управлінні соціальними послугами, та запропонувати рекомендації щодо вдосконалення системи управління в Україні. Лише за допомогою системного та комплексного підходу можна стабільно розвивати соціальну сферу, що, у свою чергу, призведе до підвищення якості життя населення та зміцнення соціальної стабільності в громадах територіального походження.

Дослідження соціальної сфери та децентралізації в Україні цікавить багатьох науковців, які оцінюють ефективність управління соціальними послугами. Зокрема, через праці Бондаренка І.І. [3] дослідники обговорюють нові виклики та потенційні можливості децентралізації, оцінюють її вплив на управління соціальною інфраструктурою. Автор пропонує практичні стратегії

підвищення доступності соціальних послуг у територіальних громадах.

Гриня О. П. [10] досліджує контекст соціальних стандартів децентралізації, акцентує увагу на необхідності їх зміни з метою покращення якості життя населення. Акцентує увагу на необхідності системного підходу до створення нових стандартів соціальної політики.

Коваленко Т. С. [15] досліджує методи управління соціальною сферою в територіальних громадах. Автором визначено існуючі проблеми та запропоновано нові підходи до вдосконалення процесів управління в цій сфері.

Левченко А. М. [21] у своїй статті описує інноваційні методи розвитку соціальної інфраструктури, наводить приклади успішних починань як в Україні, так і за кордоном, які можна перенести на вітчизняні ситуації.

Мельник Р. В. [23] зосереджено на спостереженні за соціальними послугами, воно визначає проблеми, які виникають під час впровадження реформ у цій сфері. Дослідження зосереджено на цінності оцінки ефективності нових стандартів на практиці.

Невмержицький В. М. [24] присвятив своє дослідження вивченню політики держави щодо соціального захисту, акцентувавши увагу на її значенні для розвитку територіальних громад.

Олійник С. Ю. [31] зосереджуючись на якості освітніх послуг, досліджує їх зв'язок із реформою системи освіти в Україні. Він пропонує аспекти, на які слід звернути увагу, щоб забезпечити доступність та якість освіти.

Пилипенко Л. В. [33] присвячує роботи соціальній інфраструктурі територіальних громад, аналізує труднощі, пов'язані з децентралізацією для органів місцевого самоврядування.

Романов Д. В. [45] вивчає ефективність управління соціальними послугами, акцентує увагу на необхідності сучасних технологій для підвищення якості послуг.

Смирнова Т. А. [52] розглядає необхідність реформування системи соціального захисту в Україні, зокрема розглядають досвід інших країн.

Уманець О. П. [59] досліджує взаємодію влади та громади, зазначає, що

активна участь населення в процесах управління є вирішальною для успішного впровадження реформ.

Яценко С. Ю. розглядає питання управління соціальною сферою та відзначає необхідність моніторингу та оцінки ефективності здійснених реформ.

Такі наукові розвідки створюють основу для додаткових досліджень управління соціальною сферою в Україні, підкреслюють необхідність комплексного підходу до вирішення існуючих проблем.

Сучасний стан розвитку в Україні характеризується підвищенням інтенсивності процесів реформування місцевого самоврядування та фінансово-адміністративної децентралізації, а також впровадженням низки галузевих реформ, спрямованих на підвищення спроможності місцевих громад. У ході реформування моделі розподілу бюджету, а також фінансових та інших ресурсів виникають нові труднощі та небезпеки щодо відповідальності органів місцевого самоврядування. Однією з першочергових цілей реформ є модернізація соціальної інфраструктури. Це ще відносно молодий напрямок для української науки. Як наслідок, виникає необхідність пошуку шляхів удосконалення управління соціальною сферою та підвищення якості послуг, що надаються у територіальних громадах.

У контексті впровадження сучасних реформ першочергова роль соціальної сфери на територіях територіальних громад делегується місцевим посадовцям. Вони співпрацюють з усіма економічними структурами, включаючи соціальну інфраструктуру, беруть участь у створенні та реалізації соціальних проєктів, вирішують питання розподілу коштів [10, 23].

Стан соціальної сфери та ступінь її задоволення соціальних потреб у територіальних громадах свідчить про наявність багатьох проблем. За часи незалежності близько 70% об'єктів соціальної інфраструктури було передано більшості місцевих рад. Більшість витрат у цьому аспекті також розподіляють громади. Місцева влада має витрачати кошти соціальної інфраструктури безпосередньо, а не через делеговані повноваження. Видатки на розвиток таких сфер, як охорона здоров'я, освіта, культура, соціальний захист і добробут,

традиційно займають значне місце в місцевих видатках.

Однак тривале використання поточної бюджетної системи призвело до того, що органи місцевого самоврядування не мають спроможності самостійно вирішувати свої проблеми та не мають фінансових ресурсів для ефективного управління соціальною інфраструктурою. Об'єкти соціальної інфраструктури ще потребують фінансування. Крім того, більшість витрат, пов'язаних з утриманням цих об'єктів, покривається за рахунок заробітної плати, яка є обов'язковою складовою бюджету [15, 23, 28].

Зараз в Україні тривають реформи децентралізації, одним із завдань яких є підвищення значення та ролі місцевого самоврядування в розвитку соціальної сфери. Сучасна адміністративно-фінансова та галузева децентралізація передбачає реформування власності та фінансово-економічних відносин у соціальній сфері з метою підвищення доступності та якості послуг, що надаються соціальними установами.

На сьогодні найбільш актуальними питаннями розвитку соціальної сфери територіальних громад є:

- недосконалий механізм розміщення соціальних об'єктів в інфраструктурному положенні;
- спори щодо права власності на об'єкти соціальної інфраструктури;
- відсутність фінансування для ефективної діяльності соціальних установ;
- низька укомплектованість закладів соціальної сфери;
- незадовільний досвід населення щодо надання послуг у цій сфері [21, 57].

До закладів соціальної сфери загального призначення належать заклади освіти, медицини та культури, які обслуговують малозабезпечені та непрацездатні верстви населення, а також надають соціальну допомогу.

Сучасні реформи децентралізації в Україні мають вертикальний характер, оскільки передбачають передачу фінансових і правових повноважень від центральних до місцевих. Світовий досвід свідчить, що децентралізація раніше вважалася характерною ознакою федеративних систем. Однак протягом

останніх кількох десятиліть компоненти децентралізації були включені в унітарні держави для підвищення ефективності державних систем [15, 31].

У європейській традиції децентралізація розпочинається трьома основними методами:

Деконцентрація - це відмова центральних осіб від повноважень над адміністративними функціями.

Делегування - це концепція надання місцевим посадовим особам повноважень виконувати певні повноваження центральної влади, зберігаючи при цьому повноваження центральної влади оскаржувати рішення місцевих посадових осіб.

Деволюція - це законодавче об'єднання повноважень і функцій, пов'язаних з місцевими питаннями, переданих органам місцевого самоврядування. Їм надається право самостійно приймати рішення та нести відповідальність за виконання цих рішень.

В Україні практика децентралізації влади (деконцентрації) проявляється у збереженні державою здатності зберігати та просувати національні інтереси. Це досягається шляхом створення централізованої системи органів управління, відповідних на місцях, таких як місцева державна адміністрація та її територіальні аналоги в центральному органі виконавчої влади [45].

Шляхом демократичної децентралізації утворюються органи місцевого самоврядування - ради, які представляють інтереси жителів певного регіону. Крім того, немає відносин меншості між радами різних рівнів.

Першою складовою сучасних реформ в Україні стала адміністративно-територіальна перебудова, яка призвела до створення ОТГ. Очікується, що наступним етапом буде оптимізація мережі адміністративних районів в областях.

Наступна складова реформи - усунення районної адміністрації на рівні району. Очікується, що зменшення повноважень, пов'язане з адміністративно-територіальною реформою, дозволить підвищити ефективність і гнучкість адміністративної системи, скоротити бюджетні витрати держави та уникнути

дублювання повноважень.

Для реалізації цієї реформи необхідно виконати дві необхідні умови: передачу частини повноважень на регіональний та (або) місцевий рівні, а також розподіл ресурсів для їх реалізації. Як наслідок, логічно вважати, що разом із децентралізацією управлінських функцій в Україні децентралізуються й фінансові (бюджетні) функції. Вона покликана створити основу для розвитку спроможних громад та засіб збільшення фінансових ресурсів, доступних для розвитку територіальних громад [3, 15, 59].

Створення сприятливого середовища для населення в кожній громаді є не лише кінцевою метою фінансової та адміністративної децентралізації, а й є важливою складовою галузевої децентралізації, яка зараз реалізується в Україні. Це охоплює 12 важливих галузей: освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, адміністративно-територіальний устрій, місцеві бюджети, економічний розвиток, охорона навколишнього середовища та використання природних ресурсів, Центри надання адміністративних послуг (ЦНАП), земельні відносини, містобудування, планування та архітектури, інфраструктури (транспорт, зв'язок, дороги), а також культури житлово-комунального господарства.

Важливість галузевих реформ для розвитку регіонів та інших територіальних систем визнається Державною стратегією регіонального розвитку, де зазначено, що регіональна політика країни є як ніколи важливою та що «державна політика щодо регіонів України є більш складною, ніж ніколи раніше».

Децентралізація освіти в різних галузях має забезпечити доступність та якість освітніх послуг незалежно від місця проживання особи, створити стабільну систему фінансування освіти та гарантувати стабільне джерело фінансування. Що стосується охорони здоров'я, то впровадження галузевої децентралізації покликане наблизити медичні послуги до населення, це підвищить якість послуги, а також призведе до зміни фінансової моделі медицини, кошти спрямовуватимуться безпосередньо на послуга, яка

надається.

Галузева децентралізація в культурі передбачає створення необхідної інфраструктури, фінансів та інституцій для розвитку мережі організацій культури при збереженні їх потенціалу та забезпеченні певного обсягу послуг.

У сфері соціального захисту галузева децентралізація має такі важливі аспекти:

- здійснення (самоврядних) та делегованих повноважень у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей.
- підвищення ефективності управління та організації надання соціальних послуг, у тому числі державного регулювання, визначення вартості соціальних послуг, моніторингу та оцінки їх якості, розширення кола надавачів соціальних послуг;
- реформування інтернатних закладів для дітей та підлітків, позбавлених батьківського піклування, з наданням пріоритету деінституціоналізації інтернатної системи.

Вітчизняна практика демонструє, що розподіл влади у сфері соціального управління є складним процесом, який супроводжується пошуком шляхів уникнення потенційних небезпек і дисбалансів. Рішення держави щодо децентралізованого соціального управління не завжди сприймаються позитивно. Передача повноважень на місцевий рівень та отримання ресурсів для їх реалізації потребують відповідної законодавчої, інституційної та методичної допомоги.

Одним з важливих аспектів сучасних реформ є їхня швидка реалізація, яка може призвести до ускладнень процесу децентралізації, що має на меті підвищити ефективність розподілу фінансових ресурсів територіальних громад та підвищити якість медичних, освітніх та інших послуг для населення. Однак, оскільки реформи децентралізації є складними та стали основним фокусом державної політики, усунення негативних наслідків і парадоксів відбувалося в контексті відповіді, яка є оперативною.

Провідну роль у здійсненні галузевої децентралізації відіграє

Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Проектний офіс галузевої децентралізації, який є національним координатором з розробки галузевої політики щодо децентралізації у сфері освіти та культури, визначає цілі та завдання децентралізації у цих сферах.

Основною метою децентралізації в усіх розглянутих сферах є підвищення ефективності мережі на різних рівнях управління та підвищення автономії установ.

На рис. 1.2 представлено концептуальну модель розвитку соціальної сфери територіальних громад, яка враховує специфіку та механізми реалізації, а також акцентує увагу на розподілі повноважень, зокрема на володінні особистими та делегованими повноваженнями в територіальних громадах. соціальна сфера, а також фінансові інструменти. Ця концептуальна модель виведена з умов, необхідних для здійснення реформи у способі розвитку соціальної сфери в територіальних громадах, описує її природу, стратегічний підхід до цілей і завдань, які спрямовані на досягнення стратегічних цілей

Стратегія розвитку соціальної сфери громад корінного населення має ґрунтуватися на таких основних принципах соціальної політики:

- справедливість: державна допомога розподіляється не порівну між усіма, а лише тим, хто її найбільше потребує.
- адресність: надання послуг базується на єдиному підході, а не на універсальному принципі;
- субсидіарність: процес управління суспільством має відбуватися знизу вгору: всі питання, які можуть успішно вирішувати місцеві жителі, мають бути обмежені юрисдикцією місцевих чиновників.

До перелічених принципів слід додати першочергові принципи галузевої децентралізації у соціальній сфері, а саме: доступність, або найбільший ступінь наближеності до споживача та забезпечення якості послуг.

Важливою складовою галузевих реформ є підвищення соціальних стандартів у сфері охорони здоров'я, освіти, культури та соціальних послуг. На даний момент встановлено декілька нових стандартів, які мають сприяти

покращенню якості цих послуг. Зокрема, відповідно до Закону України «Про освіту» передбачається запровадження триступеневої системи освіти (передусім базової середньої та середньої спеціальної). Крім того, планується запровадити формальні та неформальні методи навчання та запровадити обов'язковість для дітей старшого дошкільного віку.

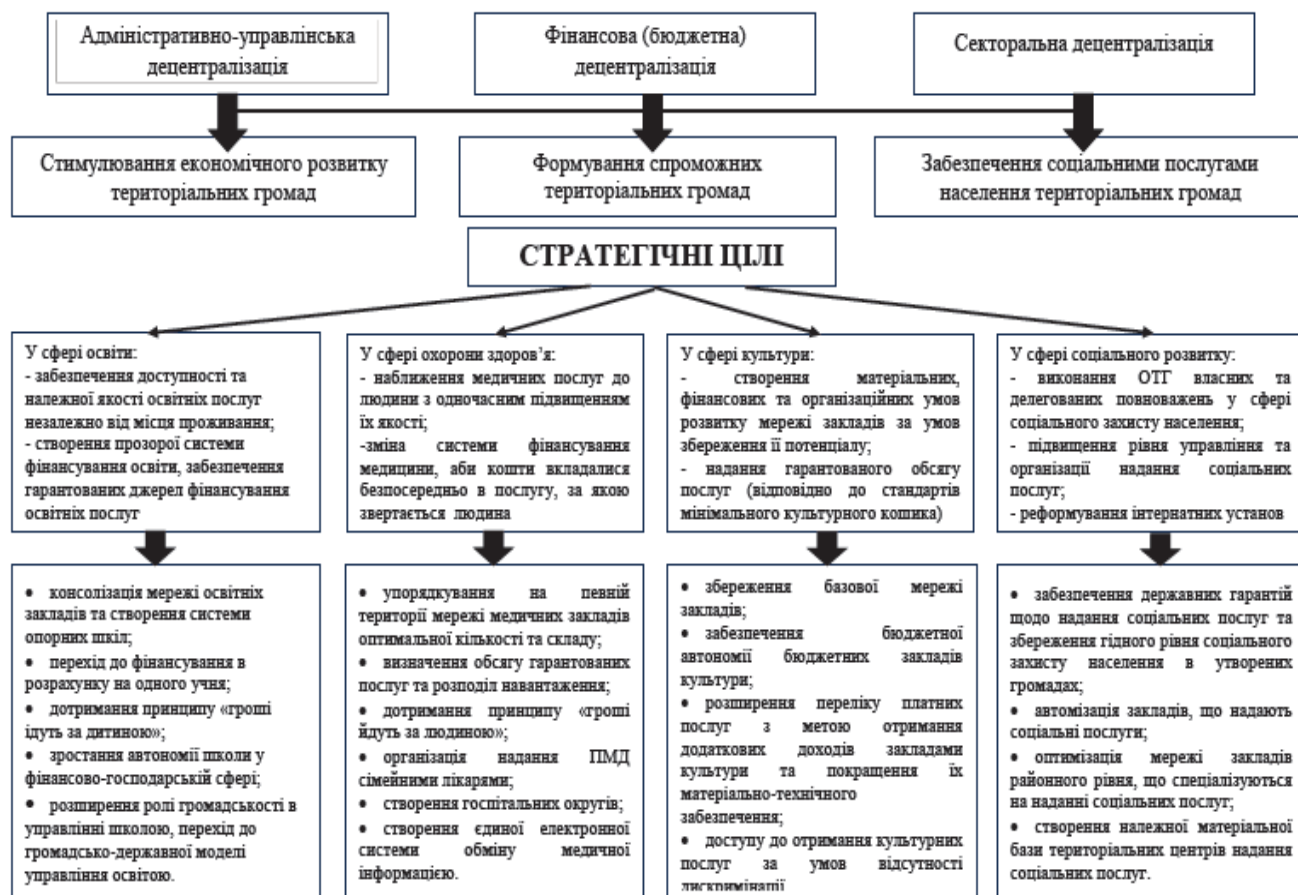

Рис. 1.2. Модель розвитку соціальної сфери територіальних громад

До перелічених принципів слід додати першочергові принципи галузевої децентралізації у соціальній сфері, а саме: доступність, або найбільший ступінь наближеності до споживача та забезпечення якості послуг.

Важливою складовою галузевих реформ є підвищення соціальних стандартів у сфері охорони здоров'я, освіти, культури та соціальних послуг. На даний момент встановлено декілька нових стандартів, які мають сприяти покращенню якості цих послуг. Зокрема, відповідно до Закону України «Про

освіту» передбачається запровадження триступеневої системи освіти (передусім базової середньої та середньої спеціальної). Крім того, планується запровадити формальні та неформальні методи навчання та запровадити обов'язковість для дітей старшого дошкільного віку.

Також були створені державні закони щодо надання початкової та інклюзивної освіти. Крім того, в розглянутих сферах послуг в Україні активно беруть участь у створенні стандартів якості послуг для населення об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Зокрема, пропонуються універсальні стандарти для створення системи первинної медичної допомоги в громадах та нового освітнього простору, зокрема щодо об'єднання початкових шкіл з опорними, театральними та творчими майстернями.

Не менш важливим аспектом соціального розвитку територіальних громад є контроль та нагляд за наданням послуг у соціальній сфері. Цей напрямок галузевої децентралізації зазначений у переліку кроків і завдань, що стосуються всіх її сфер. Для ефективної оцінки наслідків реформ необхідно розробити систему індикаторів, які вимірюватимуть зміни якості медичних, освітніх та інших послуг, що надаються територіальним громадам.

У сукупності наведені цифри свідчать про те, що ефективність реформ позитивно вплине на якість життя та соціальні стандарти населення. Але прогресивні зміни можливі лише за умови економічного зростання, політичної стабільності та послідовних управлінських рішень. Економічні питання соціально-економічного розвитку територіальних громад можна вирішити за допомогою активної державної політики щодо регіонального розвитку, а також виваженого підходу до управління фінансами та фінансового забезпечення.

Дослідження розвитку соціальної сфери територіальної громади України показує, що ефективність проведених реформ має першочергове значення для підвищення соціальних стандартів та якості життя населення. Було виявлено, що основні вимоги для досягнення прогресу включають стабільне економічне зростання, політичну стабільність і послідовне прийняття рішень керівництвом.

Принципи соціальної політики: справедливості, адресності та

субкультури - повинні слугувати основою для формування соціальної політики розвитку. Вкрай важливо, щоб державна допомога надавалася лише тим, хто справді її потребує, а механізми управління будували знизу вгору, з акцентом на місцеві проблеми та можливості.

Для успішного проведення реформ важливо використовувати новітні технології, які сприятимуть підвищенню прозорості та підзвітності органів місцевого самоврядування. Пріоритетом має стати залучення громади до процесів прийняття рішень, це сприятиме розвитку відносин між державою та громадою.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

2.1 Особливості забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади

Механізми соціального захисту жителів територіальної громади значною мірою залежать від її соціально-економічних характеристик. Наприклад, Білоцерківська міська територіальна громада, розташована в Білоцерківському районі Київської області, була створена у 2020 році згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 715-р. «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Київської області». Її формування відбулося шляхом об'єднання шляхом об'єднання Білоцерківської міської ради обласного значення, Терезинської селищної ради та Вільнотарасівської, Глушківської, Дроздівської, Пилипчанської, Піщанської, Сидорівської, Томилівської, Храпачівської, Шкарівської сільських рад Білоцерківського району [2].

На території громади проживає 219 тис.осіб.

Останніми роками в територіальній громаді спостерігається негативна тенденція скорочення природного приросту населення, який у 2020 році становив лише 0,41 на 1000 жителів.

Дослідження показали, що до категорії осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, віднесено 1525 дорослих мешканців Білоцерківської територіальної громади, серед яких 1003 жінки та 522 чоловіки. До цієї ж категорії належать 215 дітей (табл. 2.1).

У громаді проживають 397 багатодітних сімей, які виховують 1436 дітей, а також 363 одинокі матері й 5 батьків-одиначків. Крім того, тут налічується 95 внутрішньо переміщених сімей і 249 сімей, які перебувають на обліку в Центрі

соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) як такі, що перебувають у складних життєвих обставинах [60].

Державну соціальну допомогу як малозабезпечені отримують 465 сімей, де виховується 1141 дитина. У 259 сім'ях громади проживають діти з інвалідністю.

Таблиця 2.1 - Кількість жителів Білоцерківської територіальної громади, які перебувають у складних життєвих обставинах

Статистичний показник	Кількість
Чисельність дорослого населення (всього осіб) з них:	1525
Жінки	1003
Чоловіки	522
Міське населення з них:	1473
Жінки	970
Чоловіки	503
Сільське населення з них:	52
Жінки	33
Чоловіки	19
Чисельність дитячого населення (0-18) з них:	215
Дівчата	95
Хлопчики	120

Серед соціальних характеристик Білоцерківської територіальної громади важливо відзначити наявність прийомних сімей (4), у яких виховуються 8 дітей, а також 6 дитячих будинків сімейного типу, де проживають 26 дітей. Крім того, під опікою перебуває 70 дітей [60].

Особливу групу населення громади становлять особи з інвалідністю: 250 дорослих і 242 дитини. Серед дітей з інвалідністю є:

- 5 із порушеннями зору;
- 3 із порушеннями слуху;
- 10 із психічними розладами;
- 15 із розумовою відсталістю;
- 37 із порушеннями опорно-рухового апарату;
- 70 із вродженими вадами розвитку, деформаціями або хромосомними аномаліями.

Також значну частину жителів, які потребують особливої уваги, складають самотні люди похилого віку. У Білоцерківській громаді їх кількість становить 1173 особи (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 - Самотні особи похилого віку - жителів Білоцерківської територіальної громади

Кількість самотніх осіб похилого віку	1173
у тому числі:	
інваліди I групи	56
інваліди II групи	77
інваліди III групи	78
особи у віці 80 років та старші	316
особи з IV, V групою рухової активності	146
особи з психічними захворюваннями	3
Самотні особи, які потребують стороннього догляду	404
Самотні особи, які потребують допомоги у веденні домашнього господарства	189
Самотні особи, які мають психічні порушення і потребують сторонньої допомоги	3
Самотні особи, які потребують стороннього догляду та отримують послуги вдома	189
Самотні особи, які потребують стороннього догляду та отримують послуги в стаціонарному відділенні в межах громади	26

Соціальна структура населення Білоцерківської територіальної громади створює серйозні виклики для системи соціального захисту, підкреслюючи необхідність розробки ефективних механізмів надання соціальних послуг. У 2020 році на обліку органів соціального захисту перебувало 4717 мешканців громади, які мали право на державну соціальну допомогу [60].

Це більше ніж у 2019 році на 410 осіб. Загальний обсяг виплат становив 76 367,9 тис. грн, що на 6061,5 тис. грн більше порівняно з попереднім роком (табл. 2.3).

Серед видів соціальної допомоги найбільшу частку у 2020 році займали виплати при народженні дитини, які складали 24,4 % загального обсягу.

Допомогу у вигляді субсидій на оплату житлово-комунальних послуг отримали 5144 жителі громади, загальна сума нарахованих субсидій склала 49 679,0 тис. грн.

Таблиця 2.3 - Жителі Білоцерківської територіальної громади, які є одержувачами соціальних допомог

1.	Перебуває на обліку одержувачів державних соціальних допомог, чол./тис. грн., в тому числі:	4717/76 367,9
1.1.	Допомога при усиновленні дитини, чол./тис.грн	3/38,7
1.2.	Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами, чол./тис.грн	333/574,1
1.3.	Допомога по наданню послуги з догляду за дитиною до 3-х років (муніципальна няня), чол./тис. грн.	20/193,4
1.4.	Допомога при народженні дитини, чол./тис. грн.	1237/18 631,8
1.5.	Допомога на дітей, які перебувають під опікою, чол./тис. грн	63/4 814,5
1.6.	Допомога на дітей одиницями матерям, чол./тис.грн	368/ 3 622,0
1.7.	Тимчасова державна допомога дітям, чол./тис.грн	53/168,9
1.8.	Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, чол./тис.грн	469/10 618,8
1.9.	Допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, чол./тис.грн	737/18 561,2
1.10.	Дитячі будинки (в т.ч. сімейного типу), чол./тис.грн	6/1 534,3
1.11.	Одноразова винагорода жінкам «Матерям-героїням», чол./тис.грн	0/0
1.12.	Компенсація по догляду за інвалідом І групи та престарілим, чол./тис.грн	161/75,8
1.13.	Допомога на догляд за інвалідом І-ІІ групи внаслідок психічного розладу, чол./тис.грн	87/1 953,4
1.14.	Компенсація фізичним особам за надання соціальних послуг, чол./тис.грн	58/105,3
1.15.	Компенсація фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі, чол./тис. грн.	2/26,1
1.16.	Державна соціальна допомога на догляд, чол./тис. грн.	95/512,1
1.17.	Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, чол./тис. грн.	152/2 874,6
1.18.	Допомога на дітей, які виховуються в багатодітних сім'ях, чол./тис.грн	439/9 025,3
1.19.	Тимчасова допомога особам, які не набули права на пенсію, чол./тис.грн	42/532,8
1.20.	Допомога на дітей фізичним особам-підприємцям, які обрали спрощену систему оподаткування і належать до 1 та 2 групи платників єдиного податку, чол./тис.грн.	285/1 297,7
1.21.	Щомісячна адресна допомога внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в т.ч. на оплату житлово- комунальних послуг, осіб/тис.грн	81/1 147,7
1.22.	Одноразова матеріальна допомога військовослужбовцям, звільненим з військової строкової служби, осіб/тис.грн.	26/59,4
1.23.	Грошова компенсація вартості одноразової натуральної допомоги «пакунок малюка», осіб/тис.грн.	173/865,00

Окремим напрямом соціального захисту є компенсаційні виплати громадянам, постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи. Вони включають додаткові відпустки, допомогу сім'ям із дітьми, компенсації на харчування, оздоровлення та медичне забезпечення (табл. 2.4) [60].

Таблиця 2.4 - Жителі Білоцерківської територіальної громади, які одержують компенсації як постраждалі від Чорнобильської катастрофи

Виплачено компенсацій громадянам, постраждалим від Чорнобильської катастрофи, тис.грн, (в т.ч.):	
Компенсаційні виплати за додаткову відпустку та стипендії, чол./тис.грн	6/32,9
Компенсаційні виплати сім'ям з дітьми, чол./тис.грн	1/2,9
Компенсаційні виплати на харчування, чол./тис.грн	125/488,6
Компенсаційні виплати на оздоровлення, чол./тис.грн	84/32,3
Компенсаційні виплати на медичне забезпечення, чол./тис.грн	114/205,6

Основою для ефективного соціального захисту населення є наявність повної та достовірної інформації про потреби жителів територіальної громади у соціальних послугах. Така інформація формується через реєстрацію справ пільговиків у Єдиному державному автоматизованому реєстрі пільговиків (ЄДАРП).

У 2020 році в ЄДАРП було зареєстровано 10 370 справ пільговиків із числа мешканців Білоцерківської територіальної громади. Зокрема:

- ветеранів війни - 1 551;
- учасників бойових дій (АТО) - 580;
- учасників війни - 482;
- дітей війни - 2 811;
- постраждалих від аварії на ЧАЕС - 233;
- ветеранів військової служби - 72;
- ветеранів органів внутрішніх справ - 62;
- дітей з багатодітних сімей - 649;
- інших пільгових категорій - 1 826 [60].

Також у Єдиному обліку багатодітних сімей зареєстровано 649 таких сімей та 2 104 дитини з багатодітних сімей, які проживають у громаді.

Систематичне оновлення та формування Реєстру створює надійне інформаційно-аналітичне підґрунтя для розробки ефективних механізмів соціального захисту мешканців громади.

У 2020 році соціальний захист жителів Білоцерківської територіальної

громади реалізовувався за такими напрямками:

1. Відшкодування з міського бюджету:

- витрат на житлово-комунальні послуги сім'ям загиблих в АТО - 4 914,8 тис. грн;

- витрат на проїзд - 71,9 тис. грн;

- придбання твердого палива та скрапленого газу- 955,7 тис. грн.

2. Оздоровлення та реабілітація:

- видано 9 санаторно-курортних путівок для членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни;

- надано 21 договір на оздоровлення для осіб з інвалідністю та супроводжуючих;

- видано 42 договори на оздоровлення для учасників бойових дій;

- забезпечено 43 ветерани війни санаторно-курортним лікуванням із фінансуванням у розмірі 535,7 тис. грн.

3. Технічні засоби реабілітації та протезування:

- видано 54 направлення на технічні засоби реабілітації;

- надано 469 направлень на протезні вироби;

- виготовлено 100 протезних виробів на суму 2 164,1 тис. грн.

4. Грошова допомога:

- 28 малозабезпечених громадян, дітей і осіб з інвалідністю отримали одноразову допомогу з державного бюджету на суму 23,3 тис. грн;

- інвалідам війни виплачено компенсацію за проїзд до закладів оздоровлення на загальну суму 26,9 тис. грн (55 осіб).

5. Реабілітація:

- зареєстровано 355 індивідуальних програм реабілітації осіб з інвалідністю в Центральному банку інвалідів (ЦБІ).

Через війну в Україні у системі соціального захисту Білоцерківської територіальної громади було запроваджено нові напрями, серед яких:

- надання статусу "Член сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни" - 8 осіб у 2020 році;

- надання статусу "Інвалід війни" - 5 осіб у 2020 році;
- надання учасникам АТО послуг з професійної реабілітації - 8 осіб у 2020 році;
- оплата послуг з професійної реабілітації для учасників бойових дій із числа АТО - 4 договори на загальну суму 46,1 тис. грн.

У межах реалізації соціального захисту значна увага приділяється таким аспектам:

1. Реабілітація дітей з інвалідністю (ДЦП) - протягом 2020 року реабілітаційні послуги були надані 8 дітям, укладено та оплачено 8 договорів на суму 172,2 тис. грн.

2. Соціальна допомога вдома - послугами відділення соціальної допомоги вдома скористалися 403 особи.

3. Адресна допомога - натуральну та грошову допомогу надали 904 особам.

4. Надання соціальних послуг- охоплено 2354 особи.

5. Стаціонарний догляд - у відділенні стаціонарного догляду для постійного проживання перебували 43 особи, на їхнє харчування виділено 986,9 тис. грн.

6. Натуральна допомога малозабезпеченим - 416 осіб отримали допомогу на загальну суму 68,5 тис. грн.

Дослідження показало, що система соціального захисту Білоцерківської громади є комплексною, враховує основні проблемні напрями та потреби мешканців, забезпечуючи широкий спектр соціальних послуг та допомоги.

2.2 Реалізації механізму соціального захисту жителів територіальної громади: організаційна складова

Соціальний захист є головним обов'язком соціальної політики, ця політика спрямована на забезпечення захисту прав і привілеїв людини у сфері якості та рівня життя. Турбота про осіб, які опинилися у складній життєвій

ситуації, є одним із першочергових завдань державної політики у сфері соціального захисту населення.

Соціальний захист населення є однією з першочергових функцій держави, яка зобов'язана виконувати цю функцію завжди, незалежно від обставин чи проблем конкретного громадянина.

Забезпечення доступу мешканців територіальної громади до якісних і ефективних соціальних послуг, створення сприятливих умов для їхньої життєдіяльності та розвитку вимагає розробки нових, ефективних механізмів організації соціального захисту. Ці механізми мають враховувати соціально-економічні особливості громади та інтегруватися в місцеву соціальну політику.

Комплексний підхід до організації соціального захисту передбачає узгодженість управлінських рішень та ефективну організаційну підтримку. Формування Білоцерківської територіальної громади підкреслило важливість створення дієвої організаційної структури для управління її соціальним розвитком. Особливу увагу слід приділити формуванню системи соціального захисту, яка враховує специфіку території, рівень розвитку населених пунктів, їх віддаленість від центру громади, а також виклики, пов'язані з проведенням секторальних реформ.

Організаційне забезпечення механізму соціального захисту жителів територіальної громади слід розглядати як форму організації управлінської діяльності, спрямовану на управління процесами створення сприятливого середовища для надання соціальних послуг та гарантування соціальних прав мешканцям громади. У цьому контексті структура управління виступає системою, яка визначає розподіл функціональних обов'язків, форми взаємодії між органами управління, що входять до її складу, та людьми, які в ній працюють.

Організаційна структура відображає зв'язки між різними рівнями й елементами управління, розподіл повноважень і сфер впливу. У системі соціального захисту Білоцерківської територіальної громади ключову роль відіграє Управління соціального захисту населення виконавчого комітету

Білоцерківської міської ради (УСЗН), яке формує основу організаційного забезпечення цієї сфери.

Відповідно до Положення про Управління соціального захисту населення (УСЗН), його основними завданнями є:

- реалізація державної політики в сфері соціального захисту населення, підтримки сім'ї, попередження насильства в сім'ї, забезпечення гендерної рівності, протидії торгівлі людьми, а також виконання програм і заходів у цих напрямках;
- призначення та виплата соціальної допомоги, компенсацій і інших соціальних виплат, встановлених законодавством України;
- надання пільг і субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного палива;
- контроль за дотриманням законодавства при призначенні, перерахунку та виплаті пенсій [60].

УСЗН також виконує низку важливих функцій:

- координація роботи територіального центру соціального обслуговування виконавчого комітету Білоцерківської міської ради;
- забезпечення соціальної інтеграції осіб з інвалідністю;
- реалізація державної політики у сфері реабілітації дітей з інвалідністю;
- організація реабілітації та соціальної адаптації учасників АТО;
- забезпечення житлом окремих пільгових категорій громадян;
- організація оздоровлення осіб з інвалідністю та постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи [60].

Для забезпечення ефективного виконання зазначених завдань розроблена організаційна структура Управління соціального захисту населення виконавчого комітету Білоцерківської міської ради (рис. 2.1) [60].

Структурні підрозділи цього управління виконують ключові функції з надання соціального захисту жителям Білоцерківської територіальної громади. Вони забезпечують управлінську взаємодію з іншими підрозділами міської

ради, департаментом соціального захисту населення Київської обласної державної адміністрації, а також із установами та організаціями. Це дозволяє досягати узгодженості в реалізації завдань відповідно до вимог чинних нормативних документів.

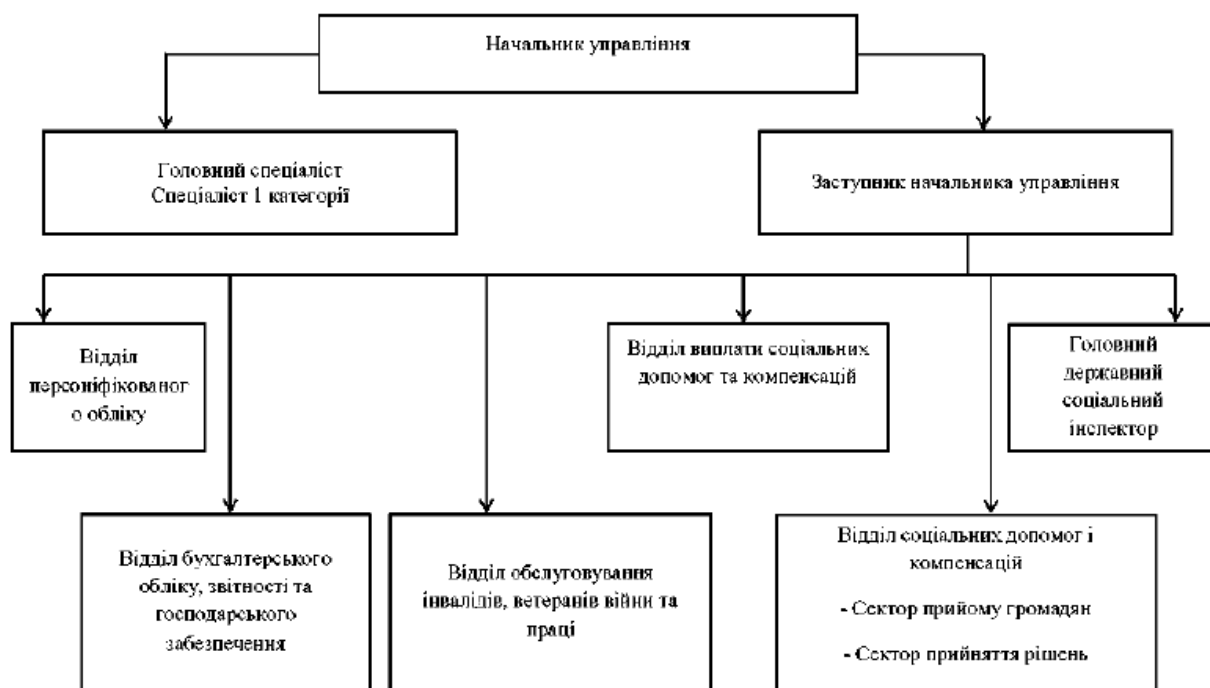

Рисунок 2.1 - Структура УСЗН виконавчого комітету Білоцерківської міської ради

Аналіз діяльності УСЗН виконавчого комітету Білоцерківської міської ради свідчить про його здатність ефективно виконувати завдання в сфері соціального захисту населення. Організаційна структура управління є оптимальною: функціональні обов'язки чітко розподілені між структурними підрозділами, закріплені в їх положеннях і детально прописані в посадових інструкціях працівників. Повноваження та відповідальність регламентовані, а управлінські зв'язки - як горизонтальні, так і вертикальні - добре налагоджені, що сприяє ефективній роботі установи.

Важливу роль у забезпеченні механізмів соціального захисту відіграє Центр надання адміністративних послуг виконавчого комітету Білоцерківської міської ради, який суттєво підсилює ефективність реалізації цих завдань.

Відповідно до Положення про Центр надання адміністративних послуг (ЦНАП) Білоцерківської територіальної громади [60], цей центр забезпечує надання адміністративних послуг жителям громади з метою реалізації їх соціальних гарантій, створення сприятливих умов для отримання якісних соціальних послуг і допомог. На офіційному сайті Білоцерківської міської ради представлена детальна інформація про перелік адміністративних послуг, що надаються ЦНАП, а також умови їх отримання.

Для врахування потреб жителів громади та створення зручних умов доступу до адміністративних послуг на основі рішення Білоцерківської міської ради була сформована модель організації їх надання. Ця модель передбачає можливість звернення громадян за послугами у таких підрозділах:

- у головному офісі ЦНАП, розташованому в центрі міста Біла Церква;
- у територіальному підрозділі ЦНАП, який знаходиться в селищі міського типу Терезине;
- у віддаленому робочому місці ЦНАП у селі Глибочка;
- у віддаленому робочому місці ЦНАП у селі Томилівка.

Ця децентралізована структура сприяє зручності отримання адміністративних послуг для жителів як міської, так і сільської місцевості.

Ефективне організаційне забезпечення адміністративних послуг у сфері соціального захисту населення регулюється "Регламентом управління "Центр надання адміністративних послуг" виконавчого комітету Білоцерківської міської ради". У цьому документі детально визначено принципи та умови надання адміністративних послуг, зокрема:

- вимоги до приміщень, у яких надаються послуги;
- стандарти інформаційного забезпечення (зміст інформаційних стендів, терміналів, робота інформаційного підрозділу);
- порядок прийняття заяв і супровідних документів;
- процес опрацювання вхідних пакетів документів та передачі вихідних пакетів суб'єктам звернення.

В умовах посилення кризових явищ та соціальної напруги значущою стає

роль Білоцерківського міського центру соціальних служб як одного з ключових суб'єктів у реалізації механізмів соціального захисту населення громади. До штату цього центру входять директор, провідний фахівець із соціальної роботи та фахівець із соціальної роботи I категорії. Центр спрямований на забезпечення підтримки населення, виконуючи важливу функцію в системі соціального захисту.

Працівники Білоцерківського міського центру соціальних служб ефективно забезпечують соціальний захист жителів громади, використовуючи сучасні інструменти та технології, такі як інформування, консультування, посередництво, представлення інтересів, соціальна профілактика, супровід, кризове врегулювання складних ситуацій, а також адаптація, інтеграція й реінтеграція осіб. Зокрема, вони здійснюють соціально-профілактичну роботу, спрямовану на запобігання потраплянню осіб і сімей з дітьми у складні життєві обставини. Крім того, вони надають комплекс соціальних послуг, враховуючи потреби таких сімей, з метою подолання труднощів та мінімізації їх негативних наслідків.

Напрямок соціального захисту, орієнтований на підтримку людей похилого віку, осіб із невиліковними хворобами, розладами, які потребують тривалого лікування, людей із психічними чи поведінковими порушеннями, інвалідністю, бездомних, безробітних та малозабезпечених, реалізується значною мірою через діяльність Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) виконавчого комітету Білоцерківської міської ради.

Організаційна структура Територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) виконавчого комітету Білоцерківської міської ради включає кілька ключових структурних підрозділів:

1. Апарат центру, до якого входять директор, головний бухгалтер, бухгалтер, економіст, інспектор з кадрів.

2. Відділення соціальної допомоги вдома, де працюють завідувач відділення, фахівець із соціальної допомоги вдома I категорії, фахівець із соціальної допомоги вдома II категорії/соціальний працівник, а також соціальні

працівники.

3. Відділення стаціонарного догляду для постійного проживання, що складається з завідувача відділення, лікаря, старшої медичної сестри-дієтсестри, медичних сестер, молодших медичних сестер із догляду за хворими, завідувача господарством, сестри-господині, кухаря та підсобного робітника.

4. Відділення організації надання адресної натуральної та грошової допомоги, до складу якого входять завідувач відділення, соціальний працівник, перукар, швачка, робітник із комплексного обслуговування та ремонту будинків.

5. Спеціальний фонд відділення соціальної допомоги вдома, представлений соціальним працівником.

Штат центру налічує 57 посадових одиниць і є повністю укомплектованим. Перелік соціальних послуг, що надаються структурними підрозділами центру, затверджується рішенням сесії Білоцерківської міської ради.

Діяльність Територіального центру соціального обслуговування організована таким чином, що забезпечує надання широкого спектру соціальних послуг на постійній, періодичній, одноразовій та екстреній (у кризових ситуаціях) основі.

Для підвищення обсягів та якості надання послуг, Територіальний центр використовує бюджетні кошти, а також застосовує диференційовану оплату залежно від доходів отримувачів послуг. Частину витрат можуть покривати самі отримувачі або треті особи.

Дослідження свідчать, що організаційна структура соціального захисту жителів Білоцерківської територіальної громади дозволяє ефективно виконувати завдання соціального розвитку та оперативно реагувати на потреби громади. Однак значним резервом для підвищення ефективності є удосконалення координації між структурними підрозділами виконавчого комітету Білоцерківської міської ради, старостами та іншими органами в питаннях розробки і реалізації механізмів надання соціальних послуг. Також

необхідно розробити програмні документи, які чітко визначатимуть цілі та підходи для їх досягнення, із залученням усіх учасників місцевої соціальної політики.

2.3. Функціональні механізми здійснення соціального захисту жителів територіальної громади

Функціональний характер забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади передбачає виконання управлінських функцій, які регулюються нормативно. Ці функції виконуються фахівцями відповідного професійного та кваліфікаційного рівня, які обіймають відповідні посади в структурних підрозділах виконавчого комітету міської ради та працюють в межах чинного законодавства. Механізми забезпечення соціального захисту жителів громади визначаються особливостями кожного виду діяльності та конкретної соціальної послуги, яка надається, з урахуванням досягнення цілей соціального захисту, що перетворюються на конкретні завдання управління.

Розробка механізмів соціального захисту жителів територіальної громади ґрунтується на визначенні факторів, які формують середовище соціального розвитку громади, і на яких потрібно зосередити вплив для досягнення реального покращення умов життя людей. Водночас варто зазначити, що забезпечення соціального захисту є складним багатоаспектним управлінським завданням, для вирішення якого необхідно виявити всі фактори, що впливають на задоволення соціальних потреб населення, а також правильно поєднати управлінські інструменти та узгоджено застосовувати їх в рамках ефективних функціональних механізмів.

Важливим чинником, який визначає процес розробки і застосування механізмів соціального захисту, є обсяг і структура ресурсів, які можуть бути залучені для вирішення актуальних завдань у цій сфері.

Обмеженість ресурсів та умови їх залучення змушують органи місцевого самоврядування постійно переглядати методи і механізми управління, щоб

знайти оптимальні шляхи для досягнення цілей соціального захисту жителів громади.

Дослідження показують, що для розробки та впровадження функціональних механізмів соціального захисту жителів Білоцерківської територіальної громади використовується програмний підхід. Основні завдання та заходи соціального захисту населення Білоцерківської територіальної громади на період 2016-2020 років системно визначались і реалізовувались через Цільову програму соціального захисту населення на 2016-2020 роки, яка була затверджена рішенням міської ради від 24.12.2015 року № 5/2.

Для вирішення актуальних соціальних проблем територіальної громади, поряд з заходами Цільової програми соціального захисту населення на 2016-2020 роки, було реалізовано ряд місцевих програм, зокрема:

- Міська програма забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа на 2017-2021 роки, затверджена рішенням сесії міської ради від 04.10.2016 року № 11/30;

- Міська програма соціального та правового захисту дітей, попередження безпритульності та бездоглядності серед дітей на 2017-2020 роки, затверджена рішенням сесії міської ради від 04.10.2016 року № 11/29;

- Міська цільова соціальна програма підтримки молоді на 2017-2020 роки, затверджена рішенням сесії міської ради від 04.10.2016 року № 11/22;

- Міська цільова програма забезпечення молоді житлом на 2018-2022 роки, затверджена рішенням сесії міської ради від 22.12.2017 року № 21/15.

Дослідження показали, що заходи, реалізовані в рамках зазначених місцевих програм, були успішно виконані і мали значний вплив на покращення ситуації в сфері соціального захисту жителів міста Біла Церква. У червні 2020 року, внаслідок адміністративно-територіальної реформи, була утворена Білоцерківська територіальна громада, до складу якої увійшли місто Біла Церква, селище Терезине та 15 сіл. Це призвело до зміни соціального простору нової громади, появи нових викликів для системи соціального захисту та необхідності розробки адаптивних механізмів для вирішення актуальних

проблем і створення сприятливих умов для життєдіяльності людей, закріплених у локальних програмних документах.

Основним програмним документом, що визначає розвиток громади, є Програма економічного і соціального розвитку міста Біла Церква на 2020-2022 роки, затверджена рішенням міської ради № 33/5 від 24.12.2019 (далі - Програма). Після утворення громади в 2020 році, до Програми було внесено низку змін і доповнень, зумовлених новими умовами і вимогами розвитку, що стосувались всіх аспектів життєдіяльності громади, включаючи соціальний захист.

У розділі "Соціальна сфера" соціальний захист виділений в окремий підрозділ, де зазначена його мета та основні пріоритетні завдання. Згідно з Програмою, головною метою соціального захисту є "створення фінансових, організаційно-правових та технічних механізмів для забезпечення комфортного соціального клімату та досягнення позитивних змін у рівні та якості життя незахищених верств населення, з ефективним використанням бюджетів усіх рівнів. Також важливим завданням є реалізація на території міста державної політики у сфері охорони праці та безпечної життєдіяльності населення".

Пріоритетними завданнями розвитку системи соціального захисту Білоцерківської територіальної громади, визначеними в Програмі, є:

- 1) "покращення якості надання соціальних послуг шляхом оцінювання індивідуальних потреб клієнтів, що дозволить краще розуміти їх проблеми, детальніше вивчати ситуацію, в якій вони перебувають, оцінювати їх емоційно-психологічний стан, що допоможе визначити конкретний перелік необхідних послуг;
- 2) удосконалення системи надання соціальних послуг через адресне надання місцевих соціальних гарантій, урізноманітнення послуг та поступове підвищення їх якості, з урахуванням державних соціальних стандартів;
- 3) налагодження ефективної співпраці з громадськими організаціями для надання якісних соціальних послуг тим, хто потребує допомоги;
- 4) забезпечення виконання державних програм щодо соціальної

підтримки багатодітних сімей, зокрема надання пільг та допомог;

5) запровадження міжсекторного партнерства з об'єднаннями громадян та бізнесом для надання соціальної підтримки вразливим групам населення;

6) продовження створення умов для інтеграції осіб з особливими потребами в суспільство;

7) продовження співпраці з громадськими організаціями, благодійними та релігійними структурами для підтримки бездомних та осіб, звільнених з місць позбавлення волі;

8) налагодження співпраці з роботодавцями для створення безпечних і здорових умов праці, спрямованих на зменшення травматизму".

Визначені пріоритетні напрямки забезпечення соціального захисту жителів Білоцерківської громади є проривними та комплексними, з чіткою орієнтацією на задоволення основних потреб людей і залучення громадського та підприємницького потенціалу громади до вирішення актуальних проблем у сфері соціального захисту.

Реалізація завдань соціального захисту щодо надання допомог жителям громади здійснювалась через заходи Цільової програми, яка визначає види соціальної допомоги та обсяги їх фінансування (табл. 2.5). Зокрема, у 2020 році Цільовою програмою соціального захисту населення міста Біла Церква на 2016-2020 роки було передбачено видатки на надання різних видів допомог у сумі 2 754 000,00 тис. грн. Однак фактичні виплати становили 2 357 639,26 тис. грн (табл. 2.5). Це відхилення стало наслідком дефіциту бюджетних коштів та часткової недостатності надання соціальних послуг.

Дослідження показали, що Програма соціального захисту населення на 2016-2020 роки була спрямована на вирішення основних проблем жителів територіальної громади, поліпшення соціальної ситуації та зниження соціальної напруги. Основна увага приділялася матеріальній підтримці вразливих груп населення в складних життєвих обставинах, підтримці здоров'я пільгових категорій громадян, забезпеченню пільг на транспортні послуги та фінансовій допомозі соціально незахищеним особам.

Таблиця 2.5 - Напрями реалізації Цільової програми соціального захисту населення міста Біла Церква у 2020 році

№ п/п	Допомога	Кількість виплат	Сума, грн.	Всього, грн.
	Допомога по рішення виконкому:			
	1.1. Матеріальна допомога громадянам, які опинилися у складних життєвих обставинах.	287	800,00	230 000,00
	Фактичні видатки	206	908,00	187100,00
	1.2. Допомога на поховання непрацюючим громадянам.	48	500,00	24 000,00
	Фактичні видатки	32	500,00	16 000,00
	1.3. Матеріальна допомога сім'ям загиблих військовослужбовців в зоні ООС (АТО).	20	5 000,00	100 000,00
	Фактичні видатки	17	1824,00	31 000,00
	1.4. Матеріальна допомога сім'ям військовослужбовців, які опинились в складних життєвих обставинах (в т.ч. поранення, зниклі безвісти та ін.) та сім'ям померлих інвалідів АТО	20	1 500,00	30 000,00
	Фактичні видатки	8	1063,00	8 500,00
2	Відшкодування витрат ВУКГ на поховання	4	3 000,00	12 000,00 9 000,00
	Фактичні видатки	3	3 000,00	
3	Фінансова підтримка громадським організацій, товариств, об'єднань та ветеранів Фактичні видатки			49 000,00 49 000,00
4	Надання пільг на оплату житлово- комунальних послуг у грошовій формі членам сімей загиблих учасників ООС (АТО) та членів сімей зниклих безвісти в зоні ООС (АТО) Фактичні видатки			77 400,00 71 934,10
5	Компенсація витрат перевізникам автотранспорту за пільговий проїзд категорій населення Фактичні видатки			1 159 900,00 955 658,00
6	Щомісячна виплата ветеранам ОУН-УПА Фактичні видатки	348 296	100,00 100,00	34 800,00 29 600,00
7	Щомісячна виплата інвалідам війни та учасникам бойових дій, які досягли 90- річного віку. Фактичні видатки	300 171	100,00 100,00	30 000,00 17 100,00
8	Надання компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги Фактичні видатки	586 461	250,00 284,00	146 500,00 130 719,26
9	Поштові витрати на доставку допомог Фактичні видатки			1 000,00 549,97
10	Відшкодування пільг окремим громадянам з послуг зв'язку. Фактичні видатки			2 000,00 241,65
11	Відшкодування пільг Київській філії ПАТ «Укртелеком» за надані у 2019 р. телекомунікаційні послуги пільговій категорії осіб м. Біла Церква. Фактичні видатки			17 400,00 16 789,74
12	Відшкодування пільг Київській філії ПАТ «Укртелеком» за надані у 2020 р. телекомунікаційні послуги пільговій категорії осіб м. Біла Церква. Фактичні видатки			40 000,00 37 723,54
13	Зубопротезування пільгової категорії населення Фактичні видатки			800 000,00 796 723,00
	Всього по програмі: Фактичні видатки			2 754 000,00 2 357 639,26

Заходи Програми та обсяги їх фінансування переглядалися та

коригувалися щороку, що забезпечувало ефективне вирішення соціальних проблем, що виникали в досліджуваній територіальній громаді. У 2020 році сесія Білоцерківської міської ради затвердила Цільову програму соціального захисту населення на 2021-2025 роки, з конкретними заходами на 2021 рік. Для реалізації заходів соціального захисту жителів громади в 2021 році було виділено 3 372 900 грн. З цієї суми найбільша частина, 38%, була призначена на компенсацію витрат перевізникам за пільговий проїзд, 25,4% - на зубопротезування пільгових категорій населення, а 13% - на компенсацію фізичним особам, які надають соціальні послуги.

У відповідь на потреби жителів Білоцерківської територіальної громади, особливу увагу приділено підвищенню рівня соціального захисту учасників АТО, їхніх сімей, а також родин, члени яких загинули під час антитерористичної операції/ООС. Для вирішення цього завдання місцева цільова програма на 2021 рік передбачає реалізацію низки заходів:

- надання матеріальної допомоги сім'ям загиблих військовослужбовців в зоні ООС/АТО в розмірі 115 тис. грн;
- фінансова допомога сім'ям загиблих для виготовлення та встановлення надмогильних пам'ятників в розмірі 5 тис. грн;
- підтримка сімей загиблих на проведення ремонтних робіт у житлових приміщеннях в розмірі 30 тис. грн;
- компенсація на оплату житлово-комунальних послуг членам сімей загиблих учасників ООС/АТО та родинам зниклих безвісти в зоні ООС/АТО на суму 90,8 тис. грн;
- виділення коштів на зубопротезування для пільгових категорій населення, зокрема для сімей загиблих учасників АТО/ООС, в обсязі 856,7 тис. грн.

Оцінка реалізації механізмів забезпечення соціального захисту населення Білоцерківської територіальної громади, проведена в рамках дослідження, показала, що ці механізми впроваджуються відповідно до вимог законодавчих і нормативних актів, закріплені в місцевих програмних документах і сприяють

вирішенню актуальних соціальних проблем.

Таблиця 2.6 - Заходи цільової програми соціального захисту населення Білоцерківської територіальної громади на 2021 рік

	Допомога	Кількість виплат	Сума, грн.	Всього, грн.
1	Допомога по рішенню виконаному:			
	1.1. Матеріальна допомога громадянам, які опинилися в складних життєвих обставинах.	365	800	292 000
	1.2. Допомога на поховання непрацюючих громадян.	56	500	28 000
	1.3. Матеріальна допомога сім'ям загиблих військовослужбовців в зоні ООС (АТО)	13	5 000	65 000
	1.4. Матеріальна допомога сім'ям військовослужбовців, які опинилися в складних життєвих обставинах (в т.ч. поранення, зниклі безвісти та ін..) та сім'ям померлих інвалідів АТО.	5	1 500	7 500
	1.5. Фінансова допомога сім'ям, члени яких загинули в зоні ООС (АТО), на виготовлення та встановлення надмогильних пам'ятників.	1	5 000	5 000
	1.6. Фінансова підтримка сім'ям, члени яких загинули в зоні ООС (АТО), для проведення ремонтних робіт в житлових приміщеннях.	2	15 000	30 000
	1.7. Відшкодування за виготовлення документації із землеустрою для деяких пільгових категорій населення.	5	3 000	15 000
	1.8. Матеріальна допомога особам з трансплантованими органами.	1	33 000	33 000
2	Відшкодування ВУКГ витрат на поховання.	2	3 000	6 000
3	Фінансова підтримка громадським організаціям ветеранів та осіб з інвалідністю.			101 000
4	Надання пільг на оплату житлово-комунальних послуг у грошовій формі членам сімей загиблих учасників ООС (АТО) та членам сімей зниклих безвісти в зоні ООС (АТО).			90 800
5	Компенсація витрат перевізникам автотранспортом за пільговий проїзд окремих категорій населення.			1 284 700
6	Щомісячна виплата ветеранам ОУН-УПА.	432	100	43 200
7	Щомісячна виплата інвалідам війни та учасникам бойових дій, які досягли 90-річного віку.	240	100	24 000
8	Надання компенсації фізичним особам які надають соціальні послуги.			440 600
9	Поштові витрати на доставку допомог.			2 300
10	Відшкодування пільг Київській філії ПАТ «Укртелеком» за надані телекомунікаційні послуги пільговій категорії осіб.			48 100
11	Зубопротезування пільговій категорії населення.			856 700
	Всього			3 372 900

Проте залишається важливою потреба у забезпеченні стратегічного, комплексного підходу до вирішення завдань соціального захисту, спрямованого на створення сприятливого інклюзивного соціального середовища для громадян з різними соціальними потребами.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НА РІВНІ ГРОМАД

3.1 Особливості законодавчого регулювання системи соціального захисту в українських громадах

Процедури децентралізації поставили виклик системі надання соціальних послуг, яка формується в Україні. Виникали гострі занепокоєння щодо того, як мають взаємодіяти учасники системи в нових ситуаціях, як розподіляються повноваження на різних рівнях територіальних організацій, що надають послуги, і як продаються послуги.

1 січня 2020 року набув чинності новий Закон України «Про соціальні послуги» [40]. Він мав замінити старий однойменний Закон України (41), який був чинний у 2003 році та неодноразово переглядався. Новий закон вважається однією зі складових адміністративно-територіальної реформи в Україні, оскільки він спеціально розроблений для розмежування повноважень у соціально-економічній сфері між різними рівнями місцевого самоврядування. Однак значна частина законодавства, що стосується надання соціальних послуг, все ще перебуває в стадії правової невизначеності, особливо щодо об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

На сьогодні у вітчизняній літературі питанням теоретичного та наукового осмислення функціональності системи надання соціальних послуг в умовах децентралізації приділено недостатньо уваги. Як правило, дослідження пов'язані з фінансовими питаннями. Так, Л. Лисяк [22], О. Новікова та Л. Логачова [30] визнавали ці питання фінансування соціальної інфраструктури проблематичними через відсутність у держави необхідних зобов'язань щодо фінансової підтримки соціальної сфери на місцях. Неефективність механізму формування місцевих бюджетів, розпорошеність бюджетних ресурсів по

регіону та складність їх зосередження на пріоритетних напрямках соціального розвитку території. Однак, як визначили його інші вчені [9; 13; 19], проблеми виникають також через недосконалість законодавчого регулювання прав органів місцевого самоврядування щодо здійснення повноважень у соціальній сфері та недостатній професіоналізм працівників закладів соціальної сфери, низьку якість послуг та їх невідповідність потребам суспільства.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» [40], соціальними послугами вважаються дії, спрямовані на запобігання виникненню складних ситуацій, подолання цих ситуацій або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб чи сімей, які опинилися в ньому (ст. 1). Як наслідок, у визначенні вже зроблено відмінність між послугами на основі їх призначення.

Закон визначає поняття «складні життєві обставини», до яких відносяться ситуації, що негативно впливають на життя, здоров'я та розвиток особи, життєдіяльність її сім'ї, здатність подолати складні обставини. На відміну від попереднього закону [41], чинний нормативний акт [40] містить вичерпний перелік складних життєвих ситуацій. Стаття 1 містить фактори, які можуть призвести до складних життєвих ситуацій: а) старість; б) часткова або повна втрата активності, пам'яті, в) невиліковні захворювання, г) психічні розлади та розлади поведінки, д) інвалідність, е) безпритульність, є) безробіття, ж) низькі доходи, з) психічні та поведінкові розлади у дітей, і) домашнє насильство, j) стихійне лихо, k) війна, l) тимчасова окупація. Крім того, соціальні працівники, які націлені на допомогу вразливим клієнтам, важко розуміють відсутність уразливих клієнтів у цьому списку, таких як самотні матері чи батьки, працівники секс-бізнесу, біженці та імігранти.

Крім того, текст закону описує детальну та часто заплутану класифікацію соціальних послуг у розрізі органів місцевого самоврядування.

Як наслідок, стаття 16 описує соціальні послуги як такі, що складаються з: послуг, спрямованих на запобігання соціальної шкоди, наприклад, уникнення складних життєвих ситуацій та/або потрапляння членів сім'ї в такі ситуації; соціальний супровід, наприклад, допомога людині або сім'ї, які опинилися у

складній життєвій ситуації; соціальні послуги, наприклад, мінімізація негативного впливу важких обставин на людину чи сім'ю, полегшення їх діяльності, соціальний престиж і участь у громаді.

Крім того, законодавство визначає соціальні послуги як: 1) прості послуги, які не передбачають надання постійної чи систематичної допомоги; 2) комплексні соціальні послуги, які вимагають координації кількох спеціалістів для надання довгострокової або послідовної комплексної допомоги (догляд, освіта, спільне проживання, соціальна підтримка, кризове втручання, підтримуване життя, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція тощо)); 3) спеціалізовані соціальні послуги, що надаються певній демографії отримувачів соціальних послуг (ВІЛ-інфікованим, особам, які приймають психотропні препарати, особам, які постраждали від торгівлі людьми, біженцям, особам із психічними розладами та іншим); 4) додаткові соціальні послуги, що надаються у вигляді натуральної допомоги (харчування, предмети та засоби особистої гігієни, санітарно-гігієнічні миючі засоби, засоби догляду, одяг, взуття та інші предмети першої необхідності, харчування, паливо та інші послуги). І технологічні послуги (транспортні послуги, жестовий переклад тощо).

Цією ж статтею закону визначено, що соціальні послуги поділяються на послуги, які надаються за певним місцем: 1) за місцем проживання або перебування отримувача соціальної послуги (вдома); 2) у приміщенні надавача соціальної послуги стаціонарно або напівстаціонарно; 3) за місцем проживання отримувача соціальної послуги поза межами його проживання та приміщення надавача соціальної послуги, у тому числі на вулицях. Законом України також визначено, що соціальні послуги поділяються на категорії надання послуг: 1) екстрені (кризові) - терміново (у зв'язку із загрозою життю чи здоров'ю отримувача послуги); 2) постійно - не рідше одного разу на місяць понад рік; 3) тимчасово - не рідше одного разу на місяць понад рік; 4) один раз. Як наслідок, у законодавстві існує більше ніж один спосіб класифікації соціальних послуг, ця класифікація ускладнюється кількома визначеннями системи.

Якщо попередні закони [41] стверджували, що отримання соціальних послуг було добровільним, то новий закон [40] стверджує, що в певних випадках отримувачі послуг не можуть відмовитися від послуг, а повинні пройти програму для виправних осіб, а саме: батьки, які не виконують своїх батьківських обов'язків; жінки, які вчинили насильство за статевою ознакою, домашнє насильство або жорстоке поводження з дітьми; особи, які направлені судом для участі в програмі для злочинців; в інших випадках - законом, встановленим судом. По суті, це означає, що місцеві громади повинні надавати примусові соціальні послуги, які є формою соціального контролю.

Очевидно, що перелік соціальних послуг, передбачених законодавством, досить великий. Усі ці послуги мають надаватися в громаді якомога ближче до місця проживання особи, яка їх потребує. Також законодавством зазначено, що перелік соціальних послуг, які надаються відповідно до цього Закону, визначається класифікатором соціальних послуг, який затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики щодо соціального захисту населення. Додатково формується перелік надавачів та отримувачів соціальних послуг.

Законодавство визначає, що органи місцевого самоврядування повинні надавати додаткові соціальні послуги, ці послуги не обмежуються базовим доглядом, а включають дитячий догляд, підтримане житло, соціальну адаптацію, соціальну інтеграцію та екстрене (кризове) втручання.

Оцінка потреби особи чи сім'ї в соціальних послугах здійснюється шляхом аналізу документів, фактів та інформації. Уся ця інформація збирається під час спілкування з особою/родиною та її найближчим оточенням, а також під час судових дій та взаємодії з особами належним чином (стаття 20). Цю оцінку проводить фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник або соціальний менеджер. У разі необхідності до оцінки потреб особи або сім'ї в соціальних службах залучаються медичні працівники, педагоги, психологи, реабілітологи, ерготерапевти та інші спеціалісти. Оцінка потреби особи або сім'ї в соціальних послугах відбувається протягом 5 робочих днів з дня надходження заяви,

звернення, повідомлення про надання соціальних послуг і в цей термін оцінюється потреба. Процес оцінки потреб особи чи сім'ї в соціальних послугах санкціонується центральним органом влади, що забезпечує формування офіційної політики щодо захисту соціальних потреб населення.

У статті 18 Закону зазначено, що соціальні послуги мають надаватися шляхом ведення справ, що включає такі етапи: 1) аналіз звернення/перевірки соціальних служб, повідомлення осіб чи сімей, які перебувають у складній життєвій ситуації або які мають загрозу здоров'ю чи життю, 2) оцінка потреби особи або сім'ї в соціальних послугах, 3) рішення про надання соціальних послуг з урахуванням потреб особи, 4) розробка особистого плану щодо надання соціальних послуг, 5) укладення договору про надання соціальних послуг та особистого плану щодо надання соціальних послуг, 6) оформлення договору про надання соціальних послуг та особистого плану щодо надання соціальних послуг. надання соціальних послуг. Ця процедура надання соціальних послуг у цілому є сучасною за концепцією, але в ній відсутня формальна асоціація соціальних працівників із певними групами чи спільнотами, ці компоненти також вважаються частиною професійної діяльності соціальних працівників, а також мають іншу правову форму визначення.

Новим законом внесено зміни до восьми законів України: “Про місцеве самоврядування”, “Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю”, “Про місцеві державні адміністрації”, “Про Раду міністрів Автономної Республіки Крим”, “Про органи самоорганізації населення”, “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку”, “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, “Про реабілітацію інвалідів в Україні”. Зміни торкаються як розподілу повноважень, так і специфіки соціальних послуг, призначених для різних демографічних груп. Зокрема, це дозволяє уніфікувати термінологію в різних законах (доповнення до законів щодо соціальної роботи, реабілітації, пенсіонерів тощо), визначити основні напрями державної політики, принципи функціонування системи

(профілактика, комплаєнс з потребами соціальних послуг, наступністю, послідовністю, рівністю прав, обов'язків і відповідальності), а також забезпечення участі всіх сторін, залучених до підготовки та надання соціальних послуг (взаємодія суб'єктів, участь об'єднань в управлінні системою, усунення правових колізій у чинному законодавстві).

Повноваження виконавчих органів міських рад у містах, що мають важливе обласне значення, а також об'єднаних територіальних громад визначено статтею 25 Закону. З 1 січня 2020 року ці повноваження:

1) визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах, що включає участь надавачів соціальних послуг недержавного сектору у визначенні результатів, які є актуальними;

2) ознайомлення населення з переліком соціальних послуг, їх складом і способом надання населенню у формі, доступній для сприйняття особами з будь-якою формою порушення здоров'я;

3) здійснення заходів щодо виявлення вразливих верств населення та осіб, які перебувають у складній життєвій ситуації;

4) надання основних соціальних послуг особам та сім'ям відповідно до їх потреб, вжиття заходів щодо надання цим особам та сім'ям інших соціальних послуг шляхом створення мережі надавачів соціальних послуг у державному чи комунальному секторі або шляхом залучення не державних надавачів соціальних послуг у наданні соціальних послуг (через державно-приватне партнерство, конкурс соціальних проектів або іншими методами). та/або відповідно до умов контракту з визнаними органами;

5) затвердження, фінансування та реалізація регіональних програм, спрямованих на задоволення потреб громадян і сімей у соціальних послугах, які розробляються за результатами оцінки потреб населення у соціальних послугах.

6) сприяння підвищенню професійних здібностей працівників афілійованих із ними надавачів соціальних послуг.

7) координація діяльності учасників системи соціального обслуговування

на місцевому рівні.

8) забезпечення взаємодії надавачів соціальних послуг та інших учасників між собою та надання допомоги незахищеним верствам населення та особам, які опинилися у складній життєвій ситуації, та/або їх збереження.

9) збір, аналіз та поширення відповідно до законодавства щодо надання соціальних послуг, пропаганда ефективних методів надання соціальних послуг та вдосконалення досвіду, пов'язаного з наданням соціальних послуг.

10) забезпечення ведення реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг на місцевому рівні;

11) обстеження надання соціальних послуг, оцінка їх якості та оприлюднення відповідної інформації;

12) контроль за цільовим витрачанням коштів на соціальні послуги.

13) здійснює контроль за дотриманням вимог цього Закону відповідно до розпоряджень КМУ;

14) забезпечення задоволеності прав отримувачів соціальних послуг.

15) призначення надавачів соціальних послуг керівниками, які отримують фінансування за рахунок бюджетних коштів відповідного бюджету.

16) вирішення інших питань щодо надання соціальних послуг відповідно до законодавства.

Важливо визнати, що закон висуває єдині вимоги до надавачів соціальних послуг усіх форм власності: державної, комунальної та недержавної. До надавачів соціальних послуг недержавного сектору належать організації, установи, окремі особи чи колективи, які надають соціальні послуги відповідно до цього Закону, не займаючись підприємницькою діяльністю. Виявлено, що провайдери недержавного сектору можуть брати участь у соціальних замовленнях, державно-приватному партнерстві, соціальних програмах тощо. З точки зору законодавця, соціальне замовлення має здійснюватися шляхом оплати надавачам соціальних послуг вартості їхніх послуг.

Законодавство передбачає надання соціальних послуг у центрах зайнятості, закладах охорони здоров'я, освіти, культури та інших сферах.

Переваги нового законодавства полягають у тому, що в ньому чітко зазначено, що для досягнення оптимальних результатів і комплексного підходу до надання соціальних послуг можуть створюватися комплексні установи/організації, які надають різні послуги різним групам населення. Це сприяє подоланню відомчих перешкод на рівні громади.

Необхідна кваліфікація працівників надавачів соціальних послуг, порядок атестації спеціалістів і професіоналів надавачів соціальних послуг, формування політики щодо соціального захисту населення визначаються центральним органом виконавчої влади. Цей орган забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення. Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів і професіоналів із надання соціальних послуг здійснюється навчальними закладами (у тому числі післядипломною), які мають відповідну ліцензію згідно з установленим протоколом. Крім того, соціальні працівники проходять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації за формальними або неформальними освітніми програмами відповідно до закону.

Крім того, законодавством не визначено, що саме повинні мати фізичні особи - підприємці, щоб вважатися суб'єктом надання соціальних послуг.

У статті 25 нового Закону України зазначено, що щорічно визначаються потреби населення шляхом збору, упорядкування та аналізу інформації про стать, вік, місце проживання та зайнятість відповідних демографічних груп.

Крім того, Законом України (ст. 27) визначено, що фінансування надання соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ та організацій, плати за надання соціальних послуг, кошти благодійної допомоги (пожертви) та інші джерела, не заборонені законодавством. При цьому визначено різні категорії осіб, які мають право на отримання соціальних послуг незалежно від доходу отримувача послуг (наприклад, особи, які постраждали від торгівлі людьми, особи, які постраждали від насильства в сім'ї, статі), а решті безоплатні соціальні послуги надаються лише за умови, що сукупний

середньомісячний дохід становить менше двох прожиткових мінімумів. Проте в законі відсутній механізм визначення права на послугу, відсутня методика розрахунку. Крім того, на момент написання статті перед практиками стоїть питання, чи продовжуватимуть безоплатні соціальні послуги ті, хто почав їх отримувати до 1 січня 2020 року. Загалом нова норма виглядає як обмеження соціальних прав і соціальних виплат, що заборонено Конституцією України (ст. 22, ч. 3).

Незважаючи на те, що новий закон був ухвалений у січні 2019 року, станом на жовтень 2024 року Класифікатор соціальних послуг не створений і не діє в Україні, немає технічної можливості вести перелік отримувачів або надавачів соціальних послуг. соціальних послуг, немає методу розрахунку вартості різних послуг, оцінки потреб у послугах або підтвердження того, що послуга є доцільною чи необхідною. Очевидним є дефіцит спеціалістів, які надають якісні соціальні послуги [49], та необхідність розвитку ресурсів територіальних громад для того, щоб взяти на себе відповідальність за надання соціальних послуг. У Класифікаторі професій немає конкретного опису професії соціального менеджера, ця особа має бути ключовою фігурою в системі надання соціальних послуг згідно з новим законодавством.

Недогматичні моменти щодо зменшення вільного кола тих, хто має право на соціальні послуги через Medicaid [47], викликали численні запитання серед соціальних працівників та місцевої влади. Також питання, що робити, якщо визначені вимоги до конкретних соціальних послуг у конкретній громаді не відображені через відсутність можливості їх надавати. Проте Конституція України [18] надає кожному певний перелік прав, і соціальні послуги не є винятком із цього.

Визначення слова «соціальні послуги» та їх різноманітних видів дуже нечітко узагальнено, позбавлене конкретики. Зокрема, немає конкретного переліку умов чи послуг, присвячених кожному із визначених напрямків. У випадках, коли соціальні послуги надаються, за їх надання відповідає заклад, а не конкретна особа, яка їх потребує (це модель «кошти йдуть за клієнтом»).

Незрозуміло, хто буде оцінювати потреби особи/сім'ї в соціальних послугах і чи будуть це робити недержавні надавачі соціальних послуг чи фізичні особи-підприємці. Закон також не наділяє органи місцевого самоврядування повноваженнями брати участь у контролі якості роботи служб, що надають соціальну допомогу. Крім того, обов'язок надання соціальних послуг покладено безпосередньо на представників трьох різних суб'єктів – місцевих органів влади (обласної державної адміністрації), органів місцевого самоврядування та надавачів соціальних послуг.

Суперечки навколо фінансування соціальних послуг вважаються неоднозначними. З огляду на все це останній досвід свідчить про те, що конституційні права деяких ОТГ порушуються громадянами. Наприклад, звужується мережа центрів соціального обслуговування територіальних громад, соціальні працівники входять до складу органів управління об'єднаних громад території, громадяни вилучаються з системи та залишаються без надання соціальних послуг. Проте ОТГ відмовляються у фінансуванні дитячих будинків сімейного типу, ці будинки призначалися для дітей, від яких відмовилися батьки та влаштовані до закладів. Це актуалізує дискусію навколо реальності переліку безоплатних послуг, які держава надає категоріям осіб, які мають право на їх отримання, як зазначено в новому законодавстві, та «базового кошика послуг», який має бути розташований в кожній місцевій громаді.

Розмежування різноманітних функцій соціальних працівників, залучених до надання соціальних послуг у територіальних громадах (оцінка потреб громади, обробка заявок, оцінка запитів, безпосереднє надання базових та неосновних послуг, нагляд за соціальні послуги як форма професійної орієнтації, моніторинг надання послуг, контроль за дотриманням вимог соціального захисту), які визначені законодавством, малоймовірні в невеликих громадах з обмеженими фінансовими ресурсами, де одна особа де-факто залучених і менеджер соціальних послуг, а також їх надавач повинні як наглядати, так і контролювати.

Також видається проблематичним те, що зростання ринку соціальних

послуг має політико-правовий характер і має нагадувати перехід від адміністративної до суспільно-орієнтованої моделі соціальних послуг. Однак цьому переходу не сприяє достатній нормативно-правовий нагляд. Соціальні послуги мають усі властивості державних послуг, але розрізняють їх не за суб'єктом, який їх надає, а за сферою, в якій вони здійснюються (соціальний захист). Новий закон передбачає надання соціальних послуг як державними органами, так і органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями. Але якщо основою соціальної послуги є конституційні права громадян, то ці права мають бути гарантовані державою. Якщо цього не буде зроблено, послугу надаватимуть недержавні організації, підприємства чи фізичні особи, і держава не матиме права відмовити в цій послугі, а повинна забезпечити її надання. Існує багато варіантів співпраці між місцевою владою та неурядовими організаціями щодо надання соціальних послуг населенню, але нормативно-правова база такої співпраці все ще відсутня. Це частково витіснено законами [6; 24-26], які мають переважно сугестіоністський характер і не є обов'язковими для виконання територіальними громадами.

Новий закон про соціальні послуги, який набув чинності у 2020 році, покликаний запровадити новий підхід до соціальних послуг, який базується на створенні ринку цих послуг, підвищенні їх адресності та прозорості. Правове регулювання покликане посилити управління соціальною системою на децентралізованому рівні та максимізувати витрати, а також забезпечити єдиний підхід до організації системи.

Однак закон класифікує соціальні послуги на різні класи на основі різних ознак, що призводить до деякої плутанини серед місцевих чиновників, завданням яких є надання основних соціальних послуг. Наразі «базовість» цих послуг є дискусійною, оскільки деякі з них вимагають значної кваліфікації, наприклад, переклад жестової мови, соціальна інтеграція та реінтеграція тощо.

Територіальні громади в Україні вимушені запроваджувати складну та професійну систему базових соціальних послуг, яка є як добровільною, так і обов'язковою, до чого вони не завжди були готові. І навпаки, центральна влада

не забезпечила справжніх механізмів та організаційних компонентів впровадження нової системи, натомість видала рекомендації щодо впровадження системи. Навпаки, нововведення у фінансуванні соціальних послуг можуть призвести до соціального невдоволення мешканців територіальних громад, оскільки передбачають закріплення сукупного доходу сімей, що покликане призвести до адресного підходу до надання безоплатних соціальних послуг, це призводить до зниження соціальних гарантій.

3.2 Рекомендації щодо зміцнення соціальної політики на рівні громад

Положення Конституції України та законодавчих актів спрямовані на захист прав людини і громадянина, визначаючи ключові напрями державної політики у сфері соціального захисту. Їх мета - забезпечення гідного життєвого рівня громадян. Національна система соціального захисту орієнтована на розв'язання соціальних проблем, однак її ефективність залежить від наявності необхідних економічних умов. Реалізація задекларованих положень і подальша оптимізація системи можлива лише за умови достатнього фінансування, яке, у свою чергу, залежить від рівня економічного розвитку. Поки ця економічна проблема залишається невирішеною, виникає потреба у розробці нових моделей соціального захисту, які були б ефективними і не потребували значних матеріальних витрат.

Соціальна політика базується на принципі двоскладової системи соціального захисту: пасивної та активної. Пасивна складова спрямована на підтримку громадян, які повністю або частково не здатні до трудової діяльності. Це включає виплату пенсій, соціальних допомог, фінансування гарантованої безоплатної медичної допомоги, забезпечення соціального житла та безоплатної освіти у державних і комунальних закладах. Активна складова полягає у створенні умов, що дозволяють людині самостійно забезпечувати себе. Вона реалізує принципи самозабезпечення та самозахисту громадян.

Досвід розвинених соціальних держав і постсоціалістичних країн, які

успішно проходять етап суспільної трансформації, підтверджує, що ефективність системи соціального захисту залежить від поєднання пасивних та активних заходів. Так, у Чехії розмір соціальної допомоги малозабезпеченим громадянам визначається не лише на основі їхнього майнового стану, а й з урахуванням рівня активності, спрямованої на подолання кризової ситуації. У Польщі деякі місцеві центри соціальної допомоги вимагають від отримувачів виконання певних соціальних робіт як умови надання підтримки.

Значну увагу держава приділяє підвищенню зайнятості економічно активного населення. Активна політика на ринку праці має бути орієнтована на раціональну відповідність потребам суспільства і сприяти вирішенню таких завдань, як працевлаштування громадян, підвищення їхньої мобільності та конкурентоспроможності.

Важливим напрямом соціальної політики є забезпечення випереджаючого зростання вартості робочої сили. Це завдання тісно пов'язане з модернізацією виробництва, відновленням стимулюючої функції заробітної плати та її впливом на розвиток науково-технічного прогресу. Основними пріоритетами в цьому напрямі є: недопущення накопичення заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат; підвищення мінімальної заробітної плати; удосконалення тарифної системи; запобігання зростанню рівня безробіття; скорочення масштабів бідності.

Ключовою умовою підвищення ефективності системи соціального захисту в Україні є перехід від централізації до децентралізації. Такий підхід передбачає, що держава як суб'єкт соціального захисту формує загальнонаціональну концепцію, основні принципи політики, стратегічні напрями регіональної діяльності у сфері соціального захисту, а також здійснює координацію цих процесів. Натомість реалізація політики на місцях покладається на регіони, які повинні адаптувати загальнонаціональні цілі до особливостей свого розвитку та брати на себе основну відповідальність за соціальний захист населення.

Реформа системи соціального захисту має бути спрямована на

максимально можливу децентралізацію роботи всіх органів соціального захисту, зберігаючи при цьому чітку багаторівневу вертикаль управління. Це передбачає активне залучення владних структур на всіх рівнях, розвиток інформаційного забезпечення та створення гнучкої моделі управління соціальним захистом населення. Запровадження такої нової організаційної структури у сфері праці та соціального захисту сприяло покращенню керованості соціальними процесами на рівні кожного населеного пункту, міста, району та області загалом.

Реформа системи соціального захисту має бути спрямована на максимально можливу децентралізацію роботи всіх органів соціального захисту, зберігаючи при цьому чітку багаторівневу вертикаль управління. Це передбачає активне залучення органів публічного управління на різних рівнях, удосконалення розвитку інформаційного забезпечення та створення гнучкої моделі управління на рівні громад соціальним захистом населення. Запровадження такої нової організаційної структури у сфері праці та соціального захисту сприяло покращенню керованості соціальними процесами на рівні кожного населеного пункту, міста, району та області загалом.

Вдосконалення системи організації та управління соціальним захистом у Миколаївській області було реалізовано без додаткових фінансових і матеріальних витрат. З метою поширення цього досвіду на інші регіони України Кабінет Міністрів ухвалив Постанову від 22 листопада 1999 року № 2118 «Про поширення досвіду Миколаївської області у сфері соціального захисту населення», визначивши область пілотною для вдосконалення соціального захисту.

Одним із ключових напрямів вдосконалення соціального захисту на сучасному етапі є розвиток мережі служб, що організовують соціально-побутове обслуговування інвалідів та непрацездатних громадян похилого віку вдома. Такий підхід пов'язаний із високою вартістю утримання стаціонарних установ для людей з інвалідністю та літніх осіб, зумовленою значними витратами на матеріально-технічну базу та утримання численного медичного й

адміністративно-господарського персоналу. Натомість організація системи «домашнього» обслуговування за участю кваліфікованих соціальних і медичних працівників через мережу відділень соціальної допомоги або територіальних центрів є для держави значно економічно вигіднішою.

Практика роботи визначила ключові види послуг, які надаються людям похилого віку. Серед них: забезпечення хлібом та іншими продуктами харчування, прибирання житла, прання білизни, доставка ліків, допомога у ремонті житла та обробітку присадибних ділянок тощо. Для отримання соціальної допомоги вдома приймаються одинокі непрацездатні громадяни та особи з інвалідністю I та II груп, які за висновками медичних установ потребують побутової та медико-соціальної допомоги, не мають працездатних родичів, зобов'язаних за законом їх утримувати, та втратили здатність до самообслуговування.

Таким чином, поряд із загальнодержавними законодавчими механізмами, значну роль у соціальному захисті населення відіграє регіональний рівень як складова загальнодержавної системи. Регіональний соціальний захист виступає провідником загальнодержавної соціальної політики через конкретні суб'єкти, маючи свої специфічні завдання. Він регулює соціально-економічні відносини у межах певного регіону, спрямований на забезпечення життєво необхідних потреб його населення та виконує функцію в загальнодержавному розподілі праці й ресурсів.

Соціальний захист на місцевому рівні спрямований на ефективне використання ресурсного потенціалу регіону для розв'язання соціальних проблем місцевого населення, забезпечуючи при цьому баланс інтересів держави та регіонів.

Останнім часом роль регіонів у вирішенні ключових питань суспільного розвитку значно зросла. Як зазначає О. Іщенко, регіони поступово перестають бути лише виконавцями рішень центральної влади, стаючи повноправними суб'єктами державного управління. Справді, створення умов для самостійного вирішення територіальними громадами питань їхнього соціально-економічного

розвитку дедалі більше привертає увагу як громадськості, так і владних структур.

Незважаючи на певні зрушення, зберігається тенденція нерівномірного економічного розвитку регіонів, що впливає на їхні ресурси та можливості в сфері надання послуг соціального захисту громадянам.

Серед актуальних проблем залишається питання розподілу повноважень і функцій між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування. У Посланні до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки» наголошувалося на необхідності зробити нові кроки у створенні ефективної системи виконавчої влади як на центральному, так і на місцевому рівнях. Зокрема, акцентувалося на децентралізації влади, чіткому розмежуванні функцій і повноважень центральних та місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

Дійсно, підвищення ефективності управління розвитком регіонів можливе шляхом вдосконалення розподілу повноважень між структурами, що представляють державну владу та органами місцевого самоврядування. Це дозволить уникнути дублювання функцій, спростити систему управління, забезпечити її фінансову стабільність та раціонально використовувати бюджетні кошти.

Органи місцевого самоврядування володіють широкими повноваженнями у сфері соціального захисту населення. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [34] детально визначає перелік завдань, які входять до компетенції виконавчих органів сільських, селищних і міських рад. Серед найважливіших напрямів діяльності можна виокремити такі:

- надання допомоги інвалідам, ветеранам війни та праці, сім'ям загиблих (померлих або зниклих безвісти) військовослужбовців, інвалідам з дитинства, багатодітним сім'ям у будівництві індивідуального житла;
- організація будинків-інтернатів для малозабезпечених громадян похилого віку та інвалідів;

- забезпечення побутового обслуговування, реалізації товарів у спеціалізованих магазинах за доступними цінами, а також безплатного харчування для певних категорій населення;

- підготовка та подання на затвердження радою територіальних програм зайнятості і заходів для соціального захисту від безробіття, а також організація їх виконання;

- участь у розробці територіальних програм зайнятості населення;

- вирішення питань, пов'язаних із наданням пільг та допомоги у сфері охорони материнства і дитинства відповідно до чинного законодавства.

Ці завдання спрямовані на підвищення соціальної захищеності різних груп населення в територіальних громадах.

До компетенції виконавчих органів місцевих рад також належить виконання делегованих їм повноважень від місцевих державних адміністрацій.

Щодо функцій місцевих державних адміністрацій у сфері соціального забезпечення та захисту населення, вони регулюються законом «Про місцеві державні адміністрації» [35]. Згідно з цим документом, місцеві адміністрації реалізують державну політику щодо підтримки соціально незахищених громадян, зокрема пенсіонерів, інвалідів, одиноких непрацездатних осіб, дітей-сиріт, одиноких матерів, багатодітних сімей та інших категорій, які через обмежені матеріальні можливості потребують допомоги і підтримки від держави.

Крім того, адміністрації відповідають за створення та розвиток мережі закладів соціального захисту, розробку і впровадження комплексних програм покращення обслуговування соціально вразливих груп населення. Вони також сприяють громадським, релігійним організаціям, благодійним фондам і приватним особам у наданні допомоги соціально незахищеним категоріям громадян, забезпечуючи всебічну підтримку їх потреб.

Таким чином, повноваження місцевих адміністрацій і органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту значною мірою взаємодоповнюють одне одного. На відміну від виконавчих органів місцевих

рад, діяльність місцевих адміністрацій зосереджується на вирішенні більш масштабних і стратегічних завдань. Однак спільною метою обох структур є створення та розвиток ефективної системи соціального захисту на місцевому рівні.

Забезпечення гарантованого державою рівня соціального захисту має здійснюватися через систему адресної підтримки соціально незахищених верств населення. Це передбачає законодавче впорядкування пільг для різних категорій громадян та регулювання мінімального сукупного доходу, гарантованого державою. У перспективі розмір цього доходу має поступово досягти рівня прожиткового мінімуму.

Посилення державної підтримки мало захищених верств населення можливе завдяки вдосконаленню механізмів надання субсидій, запровадженню систем загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також подальшому розвитку мережі установ, які надають соціальну допомогу.

Адресна модель соціального захисту передбачає диференційований підхід до виконання соціальних функцій держави, зосереджуючи ресурси на підтримці найбільш уразливих верств населення. Це дозволяє підвищити ефективність соціальної системи, знизити соціальну напругу в суспільстві та забезпечити раціональне використання соціальних витрат.

Основна перевага адресного підходу полягає в цільовому використанні коштів для допомоги нужденним. На відміну від безадресних субсидій, таких як знижені тарифи на комунальні послуги, транспорт або ліки, які в основному вигідні заможним верствам через більший обсяг споживання, адресні програми спрямовують більшу частину ресурсів саме на підтримку малозабезпечених громадян.

Адресний підхід дозволяє забезпечити допомогу тим, хто її дійсно потребує, та виключити доступ до соціальних коштів для тих, кому така підтримка не призначена. Це також сприяє зниженню загальної вартості програм соціального захисту на державному та регіональному рівнях, що особливо важливо за умов обмежених фінансових ресурсів.

Важливим напрямом вдосконалення системи соціального захисту є посилення ролі недержавних громадських організацій (НДО). Для підвищення ефективності їхньої діяльності у цій сфері необхідно створити належну юридичну та нормативно-правову базу благодійності, а також передбачити податкові пільги для реалізації соціальних проєктів і програм, які наразі недостатньо фінансуються чи не забезпечуються урядом.

Зародження НДО стало значущою подією в системі соціального захисту після здобуття Україною незалежності. Основною місією таких організацій є вирішення соціальних проблем загалом або підтримка окремих груп користувачів соціальних послуг. Однак ефективна робота НДО потребує подолання низки проблем. Серед них варто виділити розрізненість організацій, недостатню співпрацю з державними та міжнародними структурами, низький рівень інформованості населення про їх діяльність, слабо розвинуті традиції громадянського суспільства та недосконалість правових засад функціонування.

Попри ці труднощі, роль НДО у наданні соціального захисту поступово зростає. Їхній вплив на соціальну сферу в Україні стає дедалі відчутнішим, сприяючи розвитку недержавного сектору та забезпеченню нових форм соціальної підтримки.

Ключовим напрямом удосконалення системи соціального захисту в Україні є реалізація пенсійної реформи. Її основною метою є досягнення пенсійного забезпечення, яке відповідало б загальноєвропейським стандартам, тобто становило не менше 50% від середньої заробітної плати, на відміну від нинішнього рівня в 30-35%. Майбутній розвиток пенсійної системи залежить від забезпечення її фінансової стабільності, посилення страхових принципів у солідарній системі, впровадження накопичувальної складової та розширення можливостей недержавного пенсійного забезпечення.

Іншим важливим чинником підвищення ефективності соціального захисту є зміцнення середнього класу. Ця категорія населення виступає основою ринкових реформ, стимулюючи приватну ініціативу та підприємницьку активність. Середній клас є гарантом соціальної стабільності: у

західноєвропейських країнах він охоплює 70-90% населення, тоді як в Україні - лише близько 10%. Такий розрив між мінімальними і максимальними доходами свідчить про нерівномірний розподіл ресурсів, що ускладнює узгодження соціально-економічних інтересів різних груп населення. Відсутність потужного середнього класу сприяє поглибленню соціального розшарування, збільшує відрив між малозабезпеченими та заможними верствами суспільства, що створює ризики соціальних потрясінь через необґрунтовано великий дисбаланс доходів і майна.

Удосконалення нормативно-правової бази відіграє ключову роль у покращенні системи соціального захисту. Перш за все, це стосується впровадження єдиного соціального внеску, що дозволить уніфікувати страхові платежі на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Також важливим є укладення угод з іншими країнами для забезпечення соціального захисту громадян України, які працюють або планують працювати за кордоном.

Окрім того, необхідно розробити нормативно-правові основи для розвитку меценатства, а також вдосконалити податкове законодавство, спрямоване на заохочення благодійної діяльності. Ще одним кроком є запровадження податкових пільг для реалізації загальнодержавних та місцевих соціальних проєктів і програм через механізм соціальних контрактів, укладених на конкурсній основі.

На основі проведеного дослідження автори пропонують такі рекомендації для вдосконалення системи соціального захисту в Україні:

1. Посилення ролі місцевих органів влади:

- Формування ефективної управлінської структури.
- Забезпечення належних фінансових ресурсів.
- Розширення переліку соціальних послуг на місцевому рівні.
- Підвищення кваліфікації соціальних працівників.

2. Децентралізація надання соціальних послуг:

- Активний розвиток мережі територіальних центрів для соціально-побутового обслуговування людей з інвалідністю та самотніх непрацездатних

громадян похилого віку вдома.

- Розширення мереж центрів і відділень соціально-побутової та медико-соціальної реабілітації.

3. Розширення ролі недержавних громадських організацій:

- Посилення партнерства між органами влади та громадськими організаціями через координацію дій і визначення пріоритетів у сфері соціального захисту.

- Створення мережі державних консультаційних служб за участю громадських організацій для інформування громадян про їхні права та обов'язки у сфері соціальної допомоги.

4. Підвищення адресності соціального захисту:

- Вдосконалення методів визначення показників бідності та критеріїв оцінки майнового стану сімей.

- Спрощення процедур надання соціальної допомоги.

- Впровадження стандартів якості соціальних послуг, їх ліцензування та контролю за виконанням.

5. Удосконалення нормативно-правової бази:

- Запровадження єдиного соціального внеску.

- Розроблення правових основ благодійності та податкових пільг для соціальних проєктів.

- Укладання міжнародних угод про соціальний захист українців, які працюють за кордоном.

6. Активізація політики зайнятості:

- Стимулювання легальної зайнятості.

- Збереження існуючих та створення нових робочих місць.

- Детінізація трудових відносин.

Ці заходи сприятимуть підвищенню ефективності соціального захисту в Україні, забезпечуючи краще обслуговування потреб населення та зміцнюючи соціальну стабільність.

ВИСНОВКИ

Тема кваліфікаційної роботи вирізняється сучасним формулюванням завдання, в ній визначено та досліджено тенденції підвищення ефективності забезпечення соціального захисту населення на рівні громад. У роботі враховані положення чинного українського законодавства, світовий досвід з досліджуваної проблематики, проведений аналіз теоретичних і практичних матеріалів із досліджуваного питання. На цій основі зроблено відповідні висновки, що спрямовані на удосконалення діяльності органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту населення.

1. Соціальний захист є важливою складовою соціальної політики держави, спрямованою на забезпечення мінімального рівня добробуту громадян, зокрема найбільш вразливих верств населення. Структура соціального захисту включає різні рівні управління, від центральних органів до місцевих громад, а його функції охоплюють як запобігання соціальним ризикам, так і безпосереднє надання допомоги тим, хто її потребує.

2. Концептуальні засади розвитку соціальної сфери територіальних громад полягають у децентралізації соціальних послуг, забезпеченні ефективного управління та інтеграції з іншими соціальними ініціативами. Розвиток цієї сфери вимагає координації між місцевими органами влади, громадськими організаціями та бізнесом для досягнення високого рівня соціального захисту.

3. Основними особливостями забезпечення соціального захисту на рівні громади є дотримання принципів адресності, інклюзивності та доступності послуг. Важливим аспектом є створення механізмів для надання соціальної допомоги, яка враховує специфічні потреби та особливості соціальних груп на місцевому рівні.

4. Організаційна складова механізму соціального захисту в громадах включає створення та функціонування соціальних центрів, розвиток мережі територіальних служб та налагодження співпраці між державними органами,

місцевими адміністраціями та громадськими організаціями. Для ефективної реалізації соціальних програм необхідно забезпечити належне фінансування, навчання кадрів та інформування громадян.

5. Функціональні механізми включають запровадження стандартів якості соціальних послуг, застосування інноваційних підходів до надання допомоги, удосконалення критеріїв визначення потребуючих та спрощення процедур отримання допомоги. Окрім цього, важливим є моніторинг ефективності таких механізмів та їх адаптація до змінюваних умов.

6. Законодавче регулювання соціального захисту на рівні українських громад потребує вдосконалення для забезпечення більшої чіткості та прозорості процедур надання соціальних послуг. Окрім цього, важливим є удосконалення норм, які регулюють співпрацю місцевих органів влади з державними інституціями та громадськими організаціями.

7. Рекомендації включають посилення ролі місцевих органів влади у розв'язанні соціальних проблем, децентралізацію надання послуг, розвиток партнерства з недержавними організаціями, покращення адресності соціального захисту та впровадження більш ефективних механізмів оцінки потреб населення. Важливим є також удосконалення законодавства і забезпечення фінансової підтримки для реалізації цих ініціатив.

8. Здійснення комплексних реформ у сфері соціального захисту на рівні територіальних громад є ключовим етапом у розвитку соціальної політики України. Для досягнення високої ефективності та справедливості в наданні соціальних послуг необхідно забезпечити координацію між усіма рівнями влади, активніше залучати громадські організації та удосконалювати законодавчі механізми. Лише за таких умов соціальний захист на місцевому рівні зможе повною мірою відповідати потребам та вимогам громадян.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Баб'як Г. П. Методика дослідження формування та використання трудового потенціалу. *Регіональні аспекти розвитку та розміщення продуктивних сил України*. Тернопіль, 1998. Вип.2.С. 183–193.
2. Білоцерківська міська громада. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Білоцерківська_міська_громада (дата звернення: 11.10.2024).
3. Бондаренко І. В. Децентралізація в Україні: нові виклики та можливості. *Економіка і управління*, 2(1), 45-58.
4. Болотіна Н. Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять. *Право України*. 2000. №4. С. 37–39.
5. Бриль М., Врублевський О., Данчева О., Сеїтосманов А., Чубаров Е. Успішна територіальна громада: будуємо разом. Харків: Фактор, 2018. 128 с.
6. Впровадження в дослідну експлуатацію програмного комплексу „Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада» (наказ Мінсоцполітики від 20.02.2019 № 251).
7. Геєць В.М. Довіра як елемент соціального капіталу в економічному розвитку України. *Екон. теорія*. 2010. № 3. С. 7–19.
8. Горянська С. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення. *Фінанси України*. 2001. № 6. С. 87–95.
9. Гребя Р. Механізми реформування системи соціальних послуг в Україні: державно-управлінський аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 1(32). С. 62-67.
10. Гринь О. П. Соціальні стандарти в умовах децентралізації. *Вісник соціальної політики*, 4(12), 22-29.
11. Гупало О.Г., Шевчук Н.В. Особливості впровадження єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. *Крим. екон. вісн. наук. журн.: у 2 ч.* Херсон: Видавн. дім «Гельветика», 2012. 1(01) груд., 2012. Ч. I. С. 133–137.
12. Дідківська К.В. Актуалізація ролі соціально-етичного маркетингу в

сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 9 (99). С. 102–107.

12. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. № ETS 163. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 01.10.2024).

13. Ільчук Л. І. Розвиток системи інтегрованих соціальних послуг в умовах децентралізації (на прикладі об'єднаних територіальних громад). *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2018. № 1. С. 114–121.

14. Класифікатор професій із змінами, затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 15 лютого 2019 року № 259. URL: https://hrliga.com/index.php?module=norm_base&op=view&id=433 (дата звернення: 12.10.2024).

15. Коваленко Т. С. Механізми управління соціальною сферою в територіальних громадах. *Державне управління: теорія та практика*. 3(56), 77–85.

16. Колот А. М. Соціальна згуртованість суспільства як доктрина: основні засоби, причини актуалізації, складові розвитку. *Екон. теорія*. 2010. № 1. С. 18–28.

17. Конвенція міжнародної організації праці «Про мінімальні норми соціального забезпечення» № 102 від 28.06.1952 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_011 (дата звернення: 01.10.2024).

18. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Київ: Україна, 1996. 56с.

19. Кравченко М. Механізми децентралізації соціальних послуг в Україні // Демократичне врядування. 2014. № 14. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk14/fail/kravchenko.pdf (дата звернення: 12.10.2024).

20. Круглий стіл «Впровадження нового Закону України «Про соціальні послуги»: завдання для освіти та практики». Академія праці, соціальних відносин і туризму. 2019. 24 жовтня. URL: <https://>

www.socosvita.kiev.ua/round_table_24_10_19 (дата звернення: 12.10.2024).

21. Левченко А. М. Інноваційні підходи до розвитку соціальної інфраструктури. *Соціологічні студії*, 5(78), 33-40.

22. Лисяк Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка*. 2017. Т. 25. Вип. 11(1). С. 23–30.

23. Мельник Р. В. Моніторинг соціальних послуг: проблеми та перспективи. *Науковий вісник*, 6(30), 88-95. Невмержицький, В. М. (2020). Державна політика у сфері соціального захисту: аналіз реалізації. *Вісник Академії управління*, 2(19), 14-21.

24. Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаних територіальних громад у сфері соціального захисту населення (наказ Мінсоцполітики від 19.01.2016 № 26)/.

25. Методичні рекомендації щодо впровадження інтегрованої системи соціального захисту (наказ Мінсоцполітики від 25.02.2019 № 282) /

26. Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей (наказ Мінсоцполітики від 14.06.2018 № 890 із змінами, внесеними наказом від 18.07.2018 №1029а).

27. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 01.10.2024).

28. Москаленко В.В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави. *Наук. зап. Нац. ун-ту «Києво-Могилян. Академія»*. 2003. Т.21. С. 41–44.

29. Нагребельний В. П., Болотіна Н. Б. Соціальний захист. Юридична енциклопедія: В 6 т. Київ, 1998. Т. 5.

30. Новікова О.Ф., Логачова Л.М. Особливості фінансування соціальної інфраструктури в процесі бюджетної децентралізації. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 1 (47). С. 4–12.

31. Олійник С. Я. Стандарти якості у сфері освіти: сучасний стан і перспективи. *Освіта і наука*, 7(44), 50-58.

32. П'єтерс Д. Вступ до основних принципів соціального забезпечення. Денні П'єтерс; пер. з англ. А.І. Масалової. Х.: Каравела, 2002. 144 с.

33. Пилипенко Л. В. Соціальна інфраструктура територіальних громад: виклики децентралізації. *Журнал регіональної політики*, 1(3), 99-108.

34. Про місцеве самоврядування: Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 (із подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 13.10.2024).

35. Про місцеві державні адміністрації: Закон України № 586-XIV від 09.04.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14> (дата звернення: 12.10.2024).

36. Про органи самоорганізації населення: Закон України № 2625-III від 11.07.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14> (дата звернення: 13.10.2024).

37. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку: Закон України № 3721-XII від 16.12.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12> (дата звернення: 12.10.2024).

38. Про Раду міністрів Автономної Республіки Крим: Закон України № 3530-VI від 16.06.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3530-17> (дата звернення: 14.10.2024).

39. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України № 2961-IV від 06.10.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення: 14.10.2024).

40. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 15.10.2024).

41. Про соціальні послуги: Закон України від 19 червня 2003 р. № 966-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15> (дата звернення: 15.10.2024).

42. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України № 2558-III від 21.06.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2558-III> (дата звернення: 15.10.2024).

43. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України № 3551-XII від 22.10.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12/ed20170305> (дата звернення: 15.10.2024).

44. Рабинович П. Природне право: діалектика приватного й публічного. *Право України*. 2004. №9. С. 61–63.

45. Романов Д. В. Ефективність управління соціальними послугами: нові підходи. *Управлінські науки*, 8(15), 67-75.

46. Сахарук О. П. Підвищення ролі органів місцевого самоврядування в наданні соціальних послуг членам територіальної громади. *Державне управління: теорія і практика*. 2012. № 1. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12SOPCTG.pdf> (дата звернення: 15.10.2024).

47. Семигіна Т. Нове законодавство про соціальні послуги: що воно означає для територіальних громад? Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей III щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. Київ: ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС, 2019. С. 42-46.

48. Семигіна Т. В. Муніципальна реформа і соціальні послуги у громадах: яку модель обрати? Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей II щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. Київ: ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС, 2018. С. 235-238

49. Семигіна Т.В. Сучасна соціальна робота: чи виправдане стирання меж? Перспективи розвитку соціальної педагогіки в Україні: Матеріали круглого столу (24 травня 2018 року, Київ) / за ред. О.В. Чуйко. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. С. 84-89.

50. Сіленко А.О, Коляденко В.А. Соціальна держава: тернистий шлях до визнання. Світовий досвід і перспективи України: монографія. Київ : [б.в.],

2002. 357 с.

51. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. Київ: Вид-во УАДУ, 2003. 265 с.

52. Смирнова Т. А. Реформа системи соціального захисту в Україні: досвід і проблеми. *Соціальна політика*, 5(23), 40-48.

53. Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи. Київ: Фенікс, 2000. 400 с.

54. Стаховська Н. Соціальне забезпечення чи захист. *Предпринимательство, хозяйство и право*. 2000. № 8. С. 52–57.

55. Сташків Б.І. Правосоціального забезпечення. Загальна частина: навчальний посібник. Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2016. 692 с.

56. Стичинський Б. Право соціального забезпечення: проблеми становлення і розвитку. *Право України*. 2002, № 6. С. 86-87.

57. Ткаченко М. В. Якість медичних послуг в умовах децентралізації. *Збірник наукових праць*, 4(7), 55-62.

58. Туленков М.В. Соціальний захист у соціологічному вимірі: монографія. Київ: ІПКДСЗУ, 2011. 168 с.

59. Уманець О. П. Взаємодія влади та громади: нові можливості в умовах децентралізації. *Публічне управління*, 2(16), 77-83.

60. Управління соціального захисту населення Білоцерківської міської ради. URL: <https://uszn.org.ua/> (дата звернення: 15.10.2024).

61. Федоренко, І. М. Державна регіональна політика в Україні: актуальні питання та рішення. *Науковий журнал*, 3(22), 30-39.

62. Global Definition of Social Work // IFSW and IASSW (2014). URL: <https://www.ifsw.org/global-definition-of-social-work> (дата звернення: 17.10.2024).

63. MoussisNicholasGuide to European Policies / Nicholas Moussis. Part IV. URL: http://www.europedia.moussis.eu/books/Book_2/5/13/05/03/ (дата звернення: 05.10.2024).

64. Report of the World Summit for Social Development, A/CONF. 166/9, 19

April 1995. URL: <http://www.un-documents.net /aconf166-9.pdf> (дата звернення: 05.10.2024).

65. Report on the 53rd Session of the Commission for Social Development (CSocD53). URL: <http://undesadspd.org/Commission.forSocialDevelopment/Sessions/2015.aspx> (дата звернення: 07.10.2024).

66. Social Summit +5, DESA Social Policy and Development Division. URL: <http://undesadspd.org/Home/Geneva2000.aspx> (дата звернення: 07.10.2024).

67. The Encyclopedia Americana. Complete in thirty volumes. New-York, 1973. Vol. 25. 102 p.

68. The World Book Encyclopedia: Complete in 22 vol. Vol. 18. Chicago; London; Sydney; Toronto, 1994. 98 p.

69. United Nations Research Institute for Social Development. URL: <http://www.unrisd.org/> (дата звернення: 05.10.2024).